

NGADHËNJIM I DASHURISË

Ivan S. Turgeniev

*I kushtohet kujtimit të Gustav Floberit
“Wage Du zu irren und zu traumen!”
Sthiller
 (“Guxo të gabosh dhe të ëndërrosh”)*

Ja se çfarë mora vesh kur lexova një dorëshkrim të lashtë italian:

I

Rreth gjysmës së shekullit XVI jetonin në Ferrara (atëherë ajo lulëzonte nën skeptrin e dukëve madhështorë, përkrahës të artit dhe poezisë) – jetonin dy të rinj që quheshin: Fabio dhe Mucio. Ata ishin moshatarë, kushërinj të afërt dhe, pothuajse, nuk ndaheshin kurrë; që në fëmijërinë e hershme qenë lidhur me një miqësi të përzemërt..., lidhje që e përforcoi edhe fati i tyre i njëjtë. Të dy u përkisnin familjeve të vjetra; të dy të pasur, të pavarur dhe të pamartuar; edhe shijet, prirjet i kishin të ngjashme. Mucio merrej me muzikë, Fabio me pikturë. Gjithë Ferrara mburrej me ta; ishin zbukurimi më i mirë i oborrit, shoqërisë dhe qytetit. Por, nga pamja e jashtme nuk ngjanin me njëri-tjetrin, edhe

pse dalloheshin për një bukuri të ujdishur rinore. Fabio vinte më i gjatë, fytyrë e flokë gështenjë, ndërsa sytë i kish të kaltër; Mucio, përkundrazi, kishte fytyrë zeshkane, flokë të zinj dhe në sytë kafe të errët nuk e kish atë shkëlqim të gëzuar, as atë qeshje të ëmbël në buzë, si Fabio; vetullat e tij të dendura mblidheshin te qepallat e ngushta, ndërsa vetullat e verdheme si flori të Fabios largoheshin me gjysmaharqe të holla në ballin e pastër dhe të shtrirë. Mucio, edhe në biseda ishte më pak i gjallë; megjithatë, të dy miqtë u pëlqenin damave – jo më kot ata ishin shëmbëlltyra e lajkave dhe bujarisë kalorësiake.

Po në atë kohë, në Ferrara jetonte një vajzë me emrin Valeria. Ajo ishte bukuroshja e parë e qytetit, edhe pse mund ta shihje shumë rrallë, meqë bënte jetë të veçuar dhe dilte nga shtëpia vetëm kur shkonte në kishë dhe në shëtitjet e festave të mëdha. Jetonte me nënën e saj, një vejushë fisnike, po jo e pasur, që nuk kish fëmijë të tjerë. Kujtdo që i dilte përpara, Valeria u ngjallte një ndjenjën të papritur habie dhe një respekt sa të dashur, po aq të befasishëm: aq e thjeshtë ishte pamja e saj, aq pak e njihte ajo vetë gjithë forcën e hireve të saj. Disa të tjerëve, ç'është e vërteta, u dukej e zbehtë; shikimi i syve, pothuajse gjithmonë i drejtuar poshtë, shprehte njëfarë ndrojtjeje, madje edhe frikë; buzët i qeshnin rrallë – edhe kjo lehtësisht; zërin zor se ia kish dëgjuar njeri. Por flitej se e kish të mrekullueshëm dhe se, kur mbyllej në dhomën e saj, herët në mëngjes, kur çdo gjë në qytet ende dremiste, ajo merrte melodi të këngëve të vjetra nën tingujt e instrumentit të lashtë që i binte vetë. Edhe pse vinte e zbehtë në fytyrë, Valeria lulëzonte nga shëndeti; madje dhe të vjetrit kur e shikonin nuk mund të mos mendonin: “O, sa i lumtur do të jetë ai djalë për të cilin do të çelë, së fundi, kjo lule e pastër, një gonxhe, ende e paprekur!”

II

Fabio dhe Mucio e panë për herë të parë Valerian në festën e madhe popullore, të organizuar me urdhër të dukës së Ferrarës, Erkol, djali i Lukrecia Borxhias, për nder të patricëve të shquar, të ardhur nga Parisi me ftesë të dukeshës, vajzës së mbretit francez, Ludovikut XII. Valeria ishte ulur pranë nënës së saj, në mes të tribunës së zbukuruar, të ngritur sipas vizatimit të Paladit në sheshin kryesor të Ferrarës, për zonjat e nderuara të qytetit. Të dy, Fabio dhe Mucio, atë ditë u dashuruan marrëzisht me të dhe, meqë nuk i fshihnin asgjë njëri-tjetrit, shumë shpejt secili mori vesh se ç'ndodhte në zemrën e shokut. Ata vendosën midis tyre që të bënin përpjekje për t'u afruar me Valerian dhe, nëse ajo do të denjonte të zgjidhte ndonjërin prej tyre, tjetri, në heshtje, do të pajtohej me vendimin e saj. Mbas disa javësh, falë emrit të mirë që kishin, vërtet, mundën të futeshin në shtëpinë e vejushës, ku ishte vështirë të hyje; ajo i lejoi ta vizitonin. Që prej asaj kohe, gati për ditë mund ta shikonin Valerian e të bisedonin me të dhe çdo ditë e më shumë zjarri i ndezur në zemrat e dy të rinjve bëhej gjithnjë e më përvëlues; po Valerias ende nuk i kish rrahur zemra më shumë për ndonjërin prej tyre, edhe pse prania e tyre, siç dukej, e kënaqte. Mucio i mësonte asaj muzikë, po ajo fliste më shumë me Fabion: me të ishte më e çlirët. Më në fund, ata vendosën të merrnin vesh përfundimisht fatin e tyre dhe dërguan te Valeria një letër, ku i luteshin që të hapej e t'u thosh dorën e kujt prej tyre pranonte. Valeria ia tregoi letrën s'ëmës e i tha haptas, se ishte gati të mbetej vajzë në shtëpi, por, nëse nëna mendonte

se i kish ardhur koha të martohej, atëherë ajo do të marrte atë që do të zgjedhte e ëma. Vejusha e nderuar derdhi jo pak lotë, kur mendoi ndarjen me bijën e dashur; por t'i kthente mbrapsht dhëndurët nuk kish arsye: ajo i quante të dy të denjë për vajzën e saj. Por, duke parapëlqyer në heshtje Fabion dhe duke menduar se edhe Valeria atë do të kish për zemër më shumë, i tha për të. Të nesërmen Fabio mori vesh për lumturinë që e priste, kurse Mucios i mbetej të mbante fjalën e dhënë dhe t'i nënshtrohej fatit.

Ashtu dhe bëri; por, të ishte dëshmitar i festës së mikut, rivalit të tij, nuk mundej. Menjëherë shiti pjesën më të madhe të pronës së vet dhe u nis në një udhëtim të largët për në Lindje. Duke u ndarë me Fabion, i tha atij se do të kthehej kur të ndiente që janë zhdukur gjurmët e fundit të zjarrit të dashurisë. E kish të rëndë Fabio të ndahej me mikun e fëmijërisë e të rinisë...po pritja e gëzuar e lumturisë së afërme shumë shpejt i mbuloi të gjitha ndjesitë e tjera dhe ai iu dha hovit të dashurisë së kurorëzuar.

Pa u vonuar, vuri kurorën me Valerian dhe vetëm atëherë e kuptoi gjithë vlerën e pasurisë që mori në zotërim. Kishte një vilë të shkëlqyer, rrethuar me një kopsht plot hije jo larg nga Ferrara; ai u shpërngul atje bashkë me gruan dhe nënën e saj. Një kohë e ndritur erdhi për ta. Jeta bashkëshortore nxori në botën e re magjepsëse të gjitha përsosmëritë e Valerias. Fabio po bëhej piktor i përkryer, jo më një amator i thjeshtë, po mjeshtër i vërtetë. Nëna e Valerias gëzohej dhe falënderonte zotin, kur shikonte të dashëruarit. Katër vjet sikur fluturuan pa u vënë re, si një ëndërr e bukur. Vetëm se çiftit të ri i mungonte diçka, vetëm një brengë ua hante shpirtin: nuk kishin fëmijë...po nuk e humbitnin shpresën. Nga fundi i vitit të katërt i zuri një e keqe e madhe. Kësaj radhe ishte fatkeqësi e vërtetë: pasi u dergj disa ditë, ndërroi jetë nëna e Valerias.

Valeria derdhi shumë lot: për një kohë të gjatë nuk mund të mësohej me humbjen e nënës. Po, kur kaloi dhe një vit, jeta përsëri hyri me gjallërinë e saj e rrodhi si më parë. Dhe ja, në një mbrëmje të bukur vere, pa lajmëruar njeri, në Ferrara u kthye Mucio.

III

Gjatë pesë viteve të shkuara nga dita kur ai u largua, asnjë nuk dinte gjë për të; të gjitha lajmet për të ishin shuar, sikur qe zhdukur nga faqja e dheut. Kur Fabio e takoi mikun e tij në një nga rrugët e Ferrarës, për pak sa nuk thirri, ca nga frika, pastaj edhe nga gëzimi dhe menjëherë e ftoi në vilën e vet. Atje, në kopshtin e tij, ndodhej një ndërtesë e veçantë banimi; ai i propozoi mikut të tij të vendosej këtu. Mucio e pranoi me kënaqësi dhe po atë ditë erdhi aty bashkë me shërbëtorin e tij, maleizianin memec – i pagojë po jo i shurdhër, madje, duke gjykuar nga gjallëria e shikimit të tij, ishte një njeri që kuptonte shumë... Gjuhën e kish të prerë. Mucio solli me vete dhjetëra sëndukë, të mbushur me sende të ndryshme të çmuara, të mbledhura prej tij gjatë kohës së udhëtimeve të vazhdueshme. Valeria u gëzua për kthimin e Mucios; edhe ai e përshëndeti me një gëzim miqësor, po të qetë: nga të gjitha këto dukej se e kish mbajtur fjalën e dhënë Fabios. Gjatë ditës ai arriti të rregullohet në vilën e tij; me ndihmën e maleizianit i vendosi gjërat e rralla që kish sjellë: qilima, copa të mëndafshita, veshje prej kadifeje dhe mëndafshi të qëndisur, armë, filxhanë, pjata dhe kupa të zbukuruar me emal, sende të florinjta dhe të argjendta, të veshura me perla dhe bruz, kuti prej qelibari dhe kocke elefanti, të bëra me prerje, shishe të mëdha shumëfaqëshe, erëza, duhane e cigare, lëkurë kafshësh,

pendë zogjsh të paparë dhe shumë sende të tjera, përdorimi i të cilave dukej i fshehtë dhe i pakuptueshëm. Midis gjithë këtyre gjërave të çmuara, ishte edhe një varëse e shtrenjtë me perla, që ia kish dhënë Mucios shahu i Persisë për një shërbim të madh dhe të fshehtë; ai i kërkoi leje Valerias t'ia vinte me duart e tij në qafë: varësja iu duk asaj e rëndë dhe sikur mbante një ngrohtësi të çuditshme... ajo, me butësi u shtri përreth qafës. Pasi kish kaluar dreka, kur po afrohej mbrëmja, të ulur në tarracën e vilës, në hijen e landrave dhe dafinave, Mucio nisi të rrëfente mbi udhëtimet e tij. Ai tregonte për vendet e largëta që kish parë, malet përtej reve, shkretëtirat pa ujë, lumenjtë që ngjanin me dete; fliste për ndërtesat madhështore dhe tempujt, për drurët mijëvjeçarë, lulet dhe zogjtë e bukur; përmendte emrat e qyteteve dhe popujve që kish parë...; vetëm nga emrat e tyre, të dukej vetja si në përralla. Mucio kish njohur gjithë Lindjen: kish kaluar Persinë, Arabinë, ku kuajt ishin qeniet më fisnike dhe më të bukura nga gjithë krijesat e tjera të gjalla, u fut në thellësi të Indisë, ku raca njerëzore i ngjante një bime madhështore, arriti kufijtë e Kinës dhe Tibetit, ku perëndia i gjallë me emrin Dalaj-Lama rronte në tokë në pamjen e njeriut të heshtur me sy të zgjatur. Rrëfimet e tij ishin mahnitëse! Fabio dhe Valeria e dëgjonin të magjepsur. Mucios i kishin ndryshuar pak tiparet e fytyrës: që në fëmijëri lëkurën e kish ezmere, por i qe errësuar, edhe më shumë, nxirë nën rrezet e një dielli më të fortë. Sytë dukeshin sikur qenë futur më thellë, se më parë; por shprehja e fytyrës ishte bërë tjetër: e përqendruar, e rëndësishme. Ajo nuk gjallërohej edhe atëherë kur fliste për rreziqet që i kanoseshin natën në pyje të mbushur me britmat e tigrave, ose ditën në rrugët e shkreta, ku udhëtarët përgjoheshin nga bisha të egra, të cilat i mbysnin për nder të perëndeshës së hekurt që kërkonte therore njerëzish. Edhe zëri i Mucios ishte bërë më i mbytur dhe më i shtruar; lëvizjet e duarve e të të gjithë trupit kishin humbur atë çlirtësi që ka raca italiane. Me ndihmën e shërbëtorit të tij, maleizianit lajkatar të shkathët,

ai u tregoi të zotërve të tij disa marifete, që ia kishin mësuar priftërinjtë indianë. Kështu për shembull, pasi u fsheh mbrapa një perdeje, u shfaq papritur i ulur në ajër me këmbë të mbledhura, duke u mbështetur pakëz me majat e gishtave të një shkop bambuje vertikal, që e habiti mjaft Fabion, kurse Valerian e trembi...''Mos është magjistar, vallë?''-mendoj ajo. Kur nisi të ftonë nga një shportë e mbyllur, gjarpërinjtë e dorës, duke i rënë një fyelli të vogël, kur, duke lëvizur gjuhën, dolën nga poshtë copës me lara kokat e errëta e të shtypura, Valeria u tmerrua dhe iu lut Mucios t'i fshihte sa më parë këta zvarranikë të urryer. Gjatë darkës, Mucio i gostiti miqtë me verë Shirazi prej shishes së madhe me grykëz të gjatë; vera e trashë me aromë të fortë e ngjyrë të artë në të gjelbëreme, shndriste në mënyrë enigmatike e hedhur në gotat e vogla me zbukurime prej një lloj kuarci. Shijen nuk e kish si vera evropiane; ajo ishte shumë e ëmbël dhe aromatike, dhe kur e pije ngadalë me gllënjka të vogla, të jepte në trup ndjesinë e një dremitjeje të këndshme. Mucio i detyroi Fabion dhe Valerian të provonin nga një gotë, piu dhe vetë. Mbi gotën e saj, duke u përkulur dhe lëvizur gishtat, ai pëshpëriti diçka. Valeria e vuri re këtë gjë por, meqë në të gjitha mënyrat dhe veset e Mucios shfaqej diçka e huaj dhe e paparë, ajo mendoi vetëm: ''Mos ka marrë në Indi ndonjë fe tjetër apo atje ashtu i kanë zakonet?'' Pastaj, pas një heshtjeje të vogël, ajo e pyeti në vazhdonte të merrej gjatë udhëtimeve me muzikë. Si përgjigje të kësaj, Mucio e urdhëroi maleizianin t'i sillte violinën indiane. Ajo ngjante me të tanishmet, vetëm se, në vend të katër telave, kishte tre, sipër tërhiqej nga një lëkurë e kaltëreme gjarpri dhe harku i hollë prej kallami ishte në formën e një gjysmë harku, kurse në fund të tij shkëlqente një diamant i mprehtë.

Mucio, në fillim u ra disa këngëve popullore të trishta, sipas fjalëve të tij, të çuditshme, madje të ashpra për veshin italian; tingulli i telave metalikë ishte i përvajshëm dhe i dobët. Por, kur Mucio ia mori këngës së fundit – ky tingull, për çudi, u forcua, u drodh fuqishëm dhe

tingëllueshëm; melodia e zjarrtë u derdh prej harkut të shtrirë gjerësisht, duke u përdredhur si ai gjarpri që mbulonte me lëkurën e vet pjesën e sipërme të violinës. Dhe kjo melodi ndriste dhe digjej me zjarr të tillë, me një gëzim ngadhënjyes, sa Fabio dhe Valeria ndien në zemër një rëndesë munduese, nga sytë u rrodhën lot, kurse Mucio, me kokën e përkulur, të mbështetur te violina, me faqe të zbehura, me vetulla që lëviznin e formonin një vijë, dukej edhe më i përqendruar e më krenar dhe diamanti në fundin e harkut hidhte, gjatë lëvizjes shkëndija rrëzëlluese, sikur ish ndezur dhe ai nga kënga e magjishme. Mucio mbaroi dhe ende shtrëngonte fort violinën midis mjekrës dhe supit, pastaj uli dorën që mbante harkun.

- “Çfarë ishte kjo? Cilës kënge i re?” - thirri Fabio.

Valeria nuk foli asnjë fjalë, por dukej se gjithë qenia e saj përsëriste pyetjen e të shoqit. Mucio e vuri violinën në tryezë dhe, si shkundi lehtazi flokët, me një buzëqeshje të ëmbël, foli: “Kjo? Këtë melodi... këtë këngë e kam dëgjuar një herë në ishullin e Cejlonit. Kjo këngë është e njohur nga banorët e atjeshëm si kënga e dashurisë së lumtur e të gëzuar” – “Përsërite!”, - pëshpëriti Fabio. “Jo, nuk mund të përsëritet, - u përgjigj Mucio, - tani është vonë. Zonja Valeria duhet të pushojë dhe unë duhet të shkoj... jam lodhur”. Gjatë gjithë ditës, Mucio sillej me Valerian thjesht, e nderonte si mik i vjetër, por, kur do të largohej ai ia shtrëngoi dorën me të gjithë forcën, duke shtypur me gishtat pëllëmbën e saj dhe duke e parë në fytyrë me aq këmbëngulje, sa ajo, edhe pse nuk i ngrinte sytë, e ndjeu këtë vështtrim në faqet që iu skuqën papritur. Ajo nuk i tha asgjë Mucios, por e hoqi dorën, dhe, kur ai u largua, vështroi derën nga kaloi. Asaj iu kujtua se edhe vite më parë kishte pakëz frikë nga ai... dhe tani u hutua. Mucio shkoi në vilën e tij; bashkëshortët u drejtuan për në dhomën e gjumit.

IV

Valerian mezi e zuri gjumi; gjaku i turbullohej me një qetësi dhe dobësi të ëmbël, në kokë kishte një zhurmë të lehtë... nga ajo vera e çuditshme, siç i dukej asaj, ndoshta edhe nga rrëfimet e Mucios, nga rënia e violinës... Ndaj të gdhirë, më në fund, e zuri gjumi dhe pa një ëndërr të çuditshme.

Asaj iu bë sikur po hynte në një dhomë të gjerë me tavan të ulët... Një dhomë të tillë nuk e kish parë në jetën e saj. Të gjitha muret ishin veshur me pllakëza të ndritshme, të kaltra, të zbukuruara si me fije ‘bari’ të florinjta. Shtylla alabastrit të holla, të gdhendura mbanin tavanin e mermertë. Tavani dhe shtyllat ishin të tejdukshme... një dritë e trëndafilte e zbehtë futej në të gjithë dhomën, duke ndriçuar mistershëm dhe njësoj gjithë sendet; nënkresat me fije ari ishin vënë mbi një qilim të ngushtë, të hapur në mes të dyshemesë së lëmuar si pasqyrë. Nëpër qoshet nxirrnin tym lehtas tavllat-këmbalecë të larta, që përfaqësonin egërsira si përbindësja; s’kish asnjë dritare; dera e mbuluar me një perde kadifeje nxinte në heshtje në thellësi, te muri. Kur, papritur, kjo thellësi fillon të rrëshqasë ngadalë, të largohet... dhe hyn Mucio. Ai përshëndet, hap duart në përqafim, qesh... Duart e tij të ashpra mbështjellin shtatin e Valerias; buzët e thata e dogjën atë krejt... Ajo bie me fytyrë, sipër, mbi nënkresat...

.....

Duke thirrur dhe rënkuar nga tmerri, mbas shumë përpjekjesh, Valeria u zgjua. Ende pa kuptuar se ku është dhe çfarë ka ndodhur me të, ajo ngrihet përgjysmë në krevat, hedh sytë përreth... Një rrëqethje i

kalon nëpër të gjithë trupin... Fabio është shtrirë pranë saj. Ai po fle, por fytyra e tij, në dritën e hënës së rrumbullt dhe të fortë, që shikonte në dritare, ishte e zbehtë si e një të vdekuri... më e trishtë se fytyra e një të vdekuri. Valeria e zgjoi të shoqin – dhe ai sapo e pa thirri, “Çfarë ke?”. “Pashë... unë pashë një ëndërr të frikshme”, - pëshpëriti, ende duke u dridhur.

Por në këtë çast nga ana e vilës, arritën tinguj të fuqishëm dhe të dy, - edhe Fabio edhe Valeria, e dëgjuan dhe e njohën melodinë që i kish rënë Mucio, duke e quajtur atë këngën e dashurisë së lumtur, ngadhënjyese. Fabio, i hutuar, pa Valerian... Ajo mbylli sytë, u kthye mënjanë – dhe të dy, duke mbajtur frymën, e dëgjuan këngën deri në fund. Kur heshti tingulli i fundit, hëna u fut prapa reve, dhomën e mbuloi menjëherë errësira... Bashkëshortët vunë kokat mbi nënkresë, pa këmbyer asnjë fjalë, dhe asnjëri prej tyre nuk vuri re se kur e zuri gjumi tjetrin.

V

Të nesërmen Mucio erdhi për mëngjes; dukej i kënaqur – dhe, me gëzim e përshëndeti Valerian. Ajo iu përgjigj si me hutim, i hodhi shkarazi një shikim dhe ndjeu një tmerr nga kjo fytyrë e kënaqur, e gëzuar, prej atyre syve zhbirues dhe kureshtarë. Mucio u bë gati të niste përsëri rrëfimin, por Fabio ia preu që në fjalën e parë.

- Ty, siç duket, nuk të zinte gjumi në vendin e ri? Unë dhe gruaja ime e dëgjuam këngën që luajte mbrëmë.

- Ashtu? Ju e dëgjuat – tha Mucio. – Unë i rashë saktë, por fjeta më përpara dhe, madje, pashë një ëndërr të çuditshme.

Valeria hapi sytë.

- Çfarë ëndrre? – pyeti Fabio.

- Pashë, - u përgjigj Mucio pa ia ndarë sytë Valerias, - sikur hyra në një dhomë të gjerë me tavan të rregulluar në mënyrë orientale. Shtylla të gdhendura mbanin tavanin, muret ishin të veshura me pllakëza me shkëlqim, dhe, megjithëse nuk kishte as dritare, as qirinj, gjithë dhomën e mbushte një dritë e trëndafiltë dhe dukej sikur ishte bërë prej guri të tejdukshëm. Nëpër qoshe nxirrnin tym tavlla-këmbaleca kineze, ku shuheshin cigaret. Në dysHEME, në anë të qilimit të ngushtë, ishin vënë nënkresat prej cope me fije ari. Unë hyra nga dera e mbuluar me perde kadifeje, kurse nga dera tjetër fare përballë – u shfaq gruaja që kam dashur dikur. Ajo m'u duk aq e bukur, sa unë u ndeza flakë prej dashurisë së parë...

Mucio heshti kuptimplotë. Valeria rrinte palëvizur duke u zbehur ngadalë... dhe frymëmarrja iu bë më e thellë.

- Atëherë,- vazhdonte Mucio,- u zgjova dhe i rashë asaj melodie.

- Cila ishte ajo grua? – pyeti Fabio.

- Cila ishte ajo? Gruaja e një indiani. Unë u takova me të në qytetin Dehli... Tani ajo nuk jeton. Ka vdekur.

- Po i shoqi? – pyeti Fabio, pa e ditur as vetë pse e bënte këtë pyetje.

- Thonë se edhe i shoqi vdiq. Unë shumë shpejt i humba lidhjet me të dy.

- Çudi!- mendoi Fabio. – Edhe gruaja ime mbrëmë ka parë një ëndërr të jashtëzakonshme,- Mucio ia nguli sytë Valerias,- që nuk ma tregoi,- shtoi më pas.

Në këtë çast, Valeria u ngrit dhe doli nga dhoma. Edhe Mucio, sa mbaroi mëngjesin iku, duke shpjeguar se duhej të shkonte në Ferrara për disa punë dhe se nuk do të kthehej më shpejt se në mbrëmje.

VI

Disa javë para se të kthehej Mucio, Fabio nisi portretin e gruas së vet, duke e paraqitur me tiparet e Sesilias së shenjtë. Ai kish ecur mjaft në artin e tij; Luini i famshëm, nxënës i Leonardo da Vinçit, kish ardhur tek ai në Ferrara – dhe, duke e ndihmuar me këshilla, i dha edhe porositë e mësuesit të tij të madh. Portreti ishte pothuaj gati; i mbeteshin të bënte disa viza, që të përfundonte fytyrën dhe Fabio mund të krenohej me të drejtë me veprën e tij. Si ia pranoi Mucios mendimin të shkonte në Ferrara, ai u drejtua për në studion e tij, ku zakonisht e priste Valeria, por aty nuk e gjeti. E thirri, ajo nuk u përgjigj. Fabios i hipi një shqetësim i fshehtë; nisi ta kërkonte. Brenda në shtëpi nuk ishte. Vrapoi në kopsht dhe atje, në një nga rrugicat më të futura të kopshtit, pa Valerian. Ajo rrinte ulur në një stol, me kokën lëshuar në kraharor, duart e kryqëzuara mbi gjunjë, kurse prapa saj, në errësirën e blertë të qiparisit, dallohej një statujë mermeri, Satir¹ – që, me një buzëqeshje tallëse dhe të hidhur në fytyrë, kish ngjeshur buzët e mprehta te fyelli. Valeria u gëzua nga ardhja e të shoqit dhe pyetjeve të alarmuara të tij, iu përgjigj se i dhembte pak koka; por kjo nuk ishte gjë dhe se ajo ishte e gatshme të vazhdonte seancën e portretizimit. Fabio e solli në studio, e uli, mori penelin, por, me gjithë keqardhjen e tij të madhe, ai nuk mundi ta vizatonte fytyrën e saj, ashtu siç dëshironte vetë. Dhe kjo, jo sepse vinte pakëz e zbehtë dhe dukej e lodhur... jo; por, ai sot nuk gjente në fytyrën e saj atë shprehje të pastër, të shenjtë, që aq shumë i pëlqente dhe që e bëri të mendonte ta paraqiste portretin e Valerias në pamjen e Sesilias së shenjtë. Ai sot nuk e gjente. Më në fund, hodhi penelin, i tha gruas se nuk kish frymëzim, se edhe ajo nuk

---

¹ *Satir-* (greq. *Satyros*) – në mitologjinë greke: qenie me bisht, brirë dhe këmbë dhije, bashkëudhëtar i shthurur i perëndisë së verës dhe gëzimeve.

do të bënte keq të shtrihej, sepse pamjen nuk e kish fort të mirë dhe vuri kavaletën e pikturën me fytyrë nga muri. Valeria e pranoi që duhej të pushonte dhe, pasi u ankua edhe një herë për dhimbjen e kokës, u largua për në dhomën e gjumit.

Fabio mbeti në studio. Ai ndiente një hutim të çuditshëm, që edhe vetë nuk e kuptonte. Ardhja e Mucios në strehën e tij, qëndrimi i tij, - vetë Fabio iu lut, - e mërzhiste. Dhe nuk ishte, se bëhej xheloz... A mund të bëhej xheloz për Valerian?! – por, te miku i tij nuk po njihnte më shokun e dikurshëm. Të gjitha ato të panjohura, të huaja, të reja, që solli Mucio me vete nga ato vende të largëta dhe që me sa dukej, i qenë rrënjosur thellë, të gjitha ato mënyra të magjishme, këngë, pije të çuditshme, ai maleiziani memec, madje ajo aroma e fortë që përhapej nga veshja e Mucios, nga flokët, nga fryma e tij i ngjallnin Fabios një mosbesim, madje druajtje. Pastaj pse ai maleiziani, duke shërbyer në tavolinë, e shikon Fabion me një vëmendje aq të paturpshme? Vërtet, një tjetër do të mendonte se kupton italisht. Mucio thoshte për të se pasi e pagoi shtrenjtë me gjuhën, ky maleizian u sakrifikua, prandaj tani zotëron një forcë të madhe. Cila është kjo forcë? Si munda ta fitojë me çmimin e gjuhës? E gjithë kjo është e çuditshme! Shumë e pakuptueshme! Fabio shkoi në dhomë të eshoqja; ajo ishte shtrirë në shtrat e veshur, por nuk flinte. Kur dëgjoi hapat e tij, u drodh, pastaj, kur e pa atë, u gëzua njësoj si në kopsht. Fabio u ul pranë krevatit, ia mori dorën Valerias, dhe, pas një heshtjeje të vogël, e pyeti se cila ishte ajo ëndërr e rrallë që e kish trembur natën e kaluar. Dhe a ishte ai, si në atë ëndërr që tregoi Mucio? Valeria u skuq dhe ia ktheu menjëherë: “Jo! jo! Unë pashë... një përbindësh që desh të më copëtonte”. – “Përbindësh? Me pamjen e njeriut?”- pyeti Fabio. “Jo, kafshë...kafshë!”- Dhe Valeria u kthye mënjanë dhe fshehu në nënkresë fytyrën e bërë flakë të kuqe. Fabio e mbajti edhe pak kohë dorën e gruas, e afroi në heshtje të buzët e tij dhe u largua.

Të dy bashkëshortët nuk e kaluan gëzueshëm këtë ditë. Dukej sikur diçka e rëndë u kishte rënë mbi kokat e tyre, por se ç'ishte kjo, nuk mund t'i vinin një emër. Ata donin të ishin bashkë, u dukej sikur i kërcënonte një rrezik; nuk dinin çfarë t'i thoshin njëri-tjetrit. Fabio u përpoq të punonte me portretin, të lexonte Ariostin, poema e të cilit kish dalë pak kohë përpara në Ferrara e tani buçiste nëpër Itali, por nuk mundej... Në mbrëmje, në kohën e darkës, Mucio u kthye.

VII

Ai dukej i qetë dhe i kënaqur, por fliste pak; e pyeste shumë Fabion për miqtë e mëparshëm të përbashkët, për marshimin gjerman, perandorin Karli, fliste mbi dëshirën që kish për të shkuar në Romë për të parë papën e ri. Mucio i propozoi përsëri Valerias verë Shirazi – dhe, me që ajo nuk pranoi, ai pëshpëriti si me vete: “Tani nuk duhet më”. Pasi erdhi me gruan në dhomën e gjumit, Fabion e zuri gjumi shpejt... dhe, kur u zgjua pas një ore, u bind se askush nuk kish fjetur në krevat: Valeria nuk ishte me të. Ai u ngrit shpejt dhe, po në atë çast, pa gruan me këmishë nate, duke hyrë nga kopshti në dhomë. Hëna hidhte një dritë të fortë, megjithëse pak më parë kish rënë një vesë shi. Valeria, me sy të mbyllur, me një shprehje tmerri në fytyrën e palëvizshme, u afrua te shtrati dhe, duke e prekur me duar të zgjatura përpara, u shtri menjëherë pa u ndier. Fabio iu drejtua me pyetje, por ajo nuk foli asgjë; me sa dukej, flinte. Ai e preku dhe ndjeu në këmishë, në flokë, pika shiu, kurse në tabanin e këmbëve të zbathura – kokrriza rëre. Atëherë brofi në këmbë dhe vrapoi në kopsht përmes derës gjysmë të hapur. Drita tepër e fortë e hënës mbulonte çdo gjë. Fabio hodhi sytë përreth dhe pa në rërën e rrugës së kopshtit gjurmë të dy çifte këmbësh – një

çift ishte zbathe dhe gjurmët e tij të çonin te tenda prej jasemini, që ndodhej si mënjane midis vilës dhe shtëpisë. Ai qëndroi i çoroditur – dhe, ja, befasi përsëri përhapen tingujt e asaj kënge që kish dëgjuar natën e kaluar! Fabio u drodh i tëri dhe vrapoi te vila... Mucio qëndronte në mes të dhomës dhe i binte violinës. Fabio u turr drejt tij.

- A ishte në kopsht? Kishe dalë? A i ke rrobat të lagura nga shiu?

- Jo... nuk e di... më duket... nuk kam dalë... - përgjigjet me ndalesa.

Mucio, si i habitur nga ardhja dhe shqetësimi i Fabios.

Fabio ia kap dorën.

- Pse po i bie prapë asaj melodie? Mos vallë ke parë përsëri ëndërr?

Mucio e pa Fabion me po atë habi dhe heshti.

- Përgjigju, pra!

*- Hëna, si një disk u ngjit,
Si një gjarpër, lumi shndrit,
Hasmi fle, miku u ngrit,
Skifteri pulën çukit!..
Ndihmomë!*

murmurit Mucio, duke i zvargur fjalët, si i përhumur.

Fabio u tërhoq nga dy hapa, ia nguli sytë Mucios, u mendua... dhe u kthye në shtëpi, në dhomën e gjumit. Me kokën përkulur mbi sup dhe, duke hapur si pa fuqi duart, Valeria bënte një gjumë të rëndë. Ai nuk mundi ta përmendte shpejt... por ajo, sapo e pa, iu hodh në qafë, dhe e përqafoi. Duke u përpëlitur, i gjithë trupi i dridhej.

- Çfarë ke, e dashur, çfarë ke? – përsëriste Fabio, duke u munduar ta qetësonte. Por ajo vazhdonte të mbetej e mpirë në krahë e tij.

- Oh, çfarë ëndrrash të frikshme shoh! - pëshpëriste duke ngjeshur fytyrën tek ai. Fabio desh ta pyeste... po ajo vetëm dridhej...

Në shkëlqimin e mëngjesit të thellë, nisën të përsquqen xhamat e dritareve, dhe ajo, më në fund, dremiti në krahët e tij.

VIII

Të nesërmen Mucio u zhduk që në mëngjes, kurse Valeria i tha burrit se kish ndërmend të shkonte në manastirin fqinjë, ku banonte babai shpirtëror i saj, murgu plak i matur, te i cili kishte një besim të madh. Pyetjeve të Fabios për të ditur më shumë, iu përgjigj, se kish dëshirë të rrëfehej, për të lehtësuar shpirtin e rënduar nga mbresa të rralla të ditëve të fundit. Duke parë fytyrën e tretur të Valerias, duke dëgjuar zërin e shuar të saj, edhe vetë Fabio pranoi që ajo të nisej: ati i nderuar, Lorenzo, mund t'i jepte këshilla të dobishme, t'ia shpërndante dyshimet... Nën mbrojtjen e katër shoqëruesve, Valeria u nis për në manastir, kurse Fabio ndenji në shtëpi dhe, deri sa u kthye gruaja, u end nëpër kopsht, duke u përpjekur të kuptonte se çfarë po ndodhte me të. Ndiente një frikë të vazhdueshme, dhe zemërim dhe dhimbje nga dyshime të papërcaktuara... Më shumë se një herë u fut në vilë, por Mucio nuk ishte kthyer, kurse maleiziani, si një statujë, e shikonte Fabion, duke përlulur kokën me lajka, me nënqeshje – kështu të paktën i dukej Fabios – me një nënqeshje të fshehtë në fytyrën ngjyrë bronz. Ndërkaq, Valeria, ndërsa rrëfehej, i fliste atit jo me ndrojtje, po me tmerr. Prifti e dëgjoi me vëmendje, e bekoi, ia fali gjynahet e bëra pa dashje, kurse me vete mendoi: “Kjo është magji, yshtje djalli... s’duhet lënë kështu”... dhe bashkë me Valerian, u nis në vilën e saj, me mendimin se do të mund ta ngushëllonte dhe ta qetësonte krejt. Kur e pa Fabio priftin, u turbullua pakëz, por plaku i mençur e mendoi që përpara sesi duhej vepruar. Pasi mbeti vetëm për vetëm me Fabion, ai,

natyrisht, nuk e nxori të fshehtën e rrëfimit, por e këshilloi, po të ishte e mundur, ta largonte nga shtëpia mikun e ftuar, që, me tregimet e tij, këngët, me të gjithë sjelljen e tij, i prishte mendjen Valerias. Madje, sipas plakut, Mucio edhe më parë, me sa i kujtohej, nuk ishte dhe aq i qëndrueshëm në besim dhe, duke qenë për një kohë të gjatë në vende të pandriçuara nga drita e krishterimit, mund të infektohej nga mësimet e gabuara, madje mund edhe të njihej me të fshehtat e magjisë. Prandaj, edhe pse miqësia e vjetër paraqiste të drejtat e saj, megjithatë një kujdes i matur të çonte te nevoja e ndarjes! Fabio u pajtua plotësisht me priftin e nderuar. Valerias, madje, i ndriti fytyra, kur i shoqi ia shpalosi këshillën e priftit të saj, dhe at Lorenco, i shoqëruar nga urime të përzemërta të bashkëshortëve, i mbushur me dhurata të çmuara për manastirin dhe për të varfrit, u nis në shtëpi.

Fabio kish ndërmend që menjëherë pas darkës, të sqarohej me Mucion, por miku i tij i çuditshëm nuk qe kthyer deri në atë kohë. Atëherë Fabio vendosi ta shtynte bisedën me Mucion deri të nesërmen dhe të dy bashkëshortët u larguan për në dhomën e gjumit.

IX

Valeria fjeti menjëherë, por Fabion nuk e zinte gjumi. Në qetësinë e natës i shfaqej më e gjallë çdo gjë që kish parë, gjithçka që kish ndier. Ai, edhe më me këmbëngulje pyeste veten, pa e gjetur, si më parë, përgjigjen. A është e sigurt që Mucio është bërë magjistar dhe mos vallë e ka helmuar Valerian? Ajo është e sëmurë... po çfarë sëmundje ka? Ndërkohë që ai, me kokën të mbështetur te dora dhe duke e mbajtur më me forcë frymëmarrjen, iu dha mendimeve të pakëndshme, hëna doli përsëri në qiellin pa re dhe, bashkë me rrezet e saj, përmes

xhamave gjysmë të tejdukshëm të dritareve, nga ana e vilës, apo iu bë Fabios? Fryu një fillad i lehtë, si një puhizë e hollë, erëmirë. Ja, po dëgjohet një pëshpëritje e mërzitshme, e zjarrrë... dhe në këtë çast vuri re se Valeria po lëvizte pakëz. Ai u trondit. Shikon: ajo ngrihet pak, lëshon në fillim njëren këmbë nga shtrati, pastaj edhe tjetrën – dhe, si somnambul me sytë pa jetë të ngulura para vetes e duar të shtrira, drejtohet nga dera e kopshtit! Fabio, në çast, vrapon te dera tjetër e dhomës së gjumit dhe, pasi i ra me hapa të shpejt rretheqark shtëpisë, e mbylli derën që të çonte në kopsht... Sa arriti të kapë çelësin, ndjeu që dikush u mundua ta hapë derën nga brenda, i mëshoi asaj edhe më shumë, pastaj u dëgjuan rënkime të ankthshme...

“Po Mucio nuk është kthyer nga qyteti?” – i shkrepiti në kokë Fabios – dhe u hodh të shkojë te vila...

Çfarë po i shihnin sytë?

Drejt tij, në rrugicën e kopshtit, të mbuluar nga drita plot shkëlqim e rrezeve të hënës, po ecën, edhe ai si somnambul, po ashtu me duar të shtrira para dhe me sy të hapura, pa jetë, - po ecën Mucio... Fabio i afrohet me të shpejtë, por ai, pa e vënë re, ecën duke hedhur këmbët shtruar hap pas hapi dhe fytyra e tij e palëvizshme i qesh në dritën e hënës, si e maleizianit. Fabio do t'i thërrasë në emër... po, në atë çast dëgjon se prapa tij, në shtëpi, u përplas dritarja... Ai hodhi shikimin...

Me të vërtetë: dritarja e dhomës së gjumit që hapur krejt dhe në dritare, me njëren këmbë hedhur jashtë parvazit, qëndron Valeria... Duart e saj sikur kërkojnë Mucion... Ajo tërhiqet e tëra drejt tij.

Një tërbim i paparë i mbushi gjoksin Fabios, si një valë që vërshon papritur. “Shtrigan i mallkuar!”- briti me tërbim dhe, si e mbërtheu Mucion me njëren dorë për gryke, me tjetrën kapi thikën në brez dhe ia nguli tehun thellë në brinjë deri te doreza.

Mucio lëshoi një piskamë therëse dhe, duke e shtypur me pëllëmbë plagën, vrapoi mbrapsh, te vila, duke u penguar... Po në atë çast, kur atë e goditi Fabio, po ashtu, lëshoi një piskamë therëse edhe Valeria dhe si bar i kositur, u këput e ra përdhe. Fabio u turr drejt saj, e ngriti, e shtriu në krevat e nisi t'i flasë...

Ajo mbeti për një kohë të gjatë palëvizur, po, më së fundi, i hapi sytë, mori frymë thellë, me ndërprerje dhe gëzim, si çdo njeri që sapo ka shpëtuar nga vdekja e pashmangshme, e pa të shoqin dhe si e mbërtheu me të dy duart rreth qafës, u ngjesh pas gjoksit të tij. “Ti, ti, ti ishe”, - belbëzonte ajo. Dalëngadalë duart iu shpinë, koka i shkoi mbrapa dhe pasi pëshpëriti me një buzëqeshje të kënaqur “Lavdi zotit, çdo gjë mbaroi... Oh, sa jam lodhur!”, e zuri një gjumë i thellë, por jo i rëndë.

X

Fabio u ul i lodhur pranë shtratit të saj dhe, pa ia hequr sytë nga fytyra e zbehtë dhe e ligur, por tashmë e qetë, nisi të vrasë mendjen se çfarë ndodhi dhe si do t'ia bënte tani? Çfarë masash do të merrte? Nëse e kish vrarë Mucion, - dhe u kujtua sa thellë i hyri tehu i thikës, për këtë nuk mund të dyshonte, - nëse e kish vrarë Mucion, nuk duhej fshehur kjo gjë! Pra, ishte e udhës t'u bëhej e njohur dukës, gjykatësve... Po, si t'ua shpjegonte? Si do ta tregonte këtë gjë të pakuptueshme? Ai, Fabio, vrau, në shtëpinë e vet, kushëririn dhe shokun e tij më të mirë! Do të nisin të pyesin: pse, për ç'arsye?... Po nëse Mucio nuk është vrarë? Fabio nuk kish më forca të rrinte akoma pa e marrë vesh- dhe, si u sigurua që Valeria flinte, u ngrit me kujdes nga kolltuku, doli nga

shtëpia dhe u drejtua te vila. Aty mbretëronte heshtja, vetëm në një dritare kishte dritë. Me zemër te ngrirë hapi derën e jashtme (mbi të kishin mbetur gjurmët e gishtave të gjakosur, dhe mbi rërën në rrugicë nxinin pika gjaku) – kaloi dhomën e parë të errët... dhe u ndal te pragu, i mbërthyer nga diçka e çuditshme.

Në mes të dhomës, mbi një qilim persian, me kokën mbështetur mbi një nënkrese të qëndisur prej mëndafshi, i mbuluar me një shall të gjerë të kuq me stolisje të zezë, ishte shtrirë sa gjerë e gjatë Mucio. Fytyra e verdhë dyllë, sytë e mbyllur dhe qepallat e mavijosura ishin drejtuar nga tavani. Dukej sikur nuk merrte frymë: të jepte pamjen e të vdekurit. Te këmbët e tij, i mbështjellë edhe ai me shall të kuq ishte ulur në gjunjë maleziani. Ai mbante në dorë një degë të një bime të panjohur, që ngjante me fierin, dhe, i përkulur pakëz përpara, shikonte palëvizur zotërinë e vet. Një pishtar jo i madh i ngulur në dysHEME, digjej me një flakë të gjelbëreme, dhe ai ishte i vetmi mjet ndriçimi në dhomë. Flaka nuk lëkundej dhe nuk nxirrte tym. Maleiziani nuk lëvizi kur hyri Fabio, vetëm i hodhi një shikim dhe përsëri ia drejtoi Mucios. Herë pas here e ngrinte dhe e ulte degën, e tundte në ajër dhe buzët mecece hapeshin e lëviznin ngadalë, sikur shqiptonin pa zë fjalë. Midis maleizianit dhe Mucios, në dysHEME, ishte thika, me të cilën Fabio goditi shokun e tij. Maleiziani i ra një herë me degën te hut të përgjakur. Kaloi një minutë... dy. Fabio iu afrua maleizianit dhe, si u përkul nga ai, pëshpëriti me gjysmë zëri : “Vdiq?” – Maleiziani tundi kokën dhe, pasi e nxori dorën e djathtë nga shalli, i tregoi në mënyrë urdhëruese derën. Fabio desh ta përsëriste pyetjen, por dora urdhëruese e rifilloi lëvizjen e saj dhe Fabio doli jashtë i inatosur dhe i habitur, por iu bind.

Valerian e gjeti në gjumë si më parë, me fytyrë edhe më të qetë. Nuk u zhvesh, u ul nën dritare, u mbështet te dora dhe përsëri ra në mendime. Dielli i lindur e gjeti në po atë vend. Valeria nuk po zgjohej.

XI

Fabio desh të priste sa të zgjohej ajo, pastaj të shkonte në Ferrara, kur papritur, dikush trokiti lehtë në derë të dhomës së gjumit. Fabio doli dhe pa para vetes kryeshërbëtorin plak, Antonio.

- Sinjor, - nisi të thotë plaku, - maleiziani sapo na njoftoi, se sinjor Mucio u sëmur dhe dëshiron të shpërngulet me shtëpi e katandi në qytet, prandaj ju lutet t'i jepni njerëz që ta ndihmojnë të mbledhë rrobat dhe andej afër drekës t'i dërgoni kuaj barre e kalërues dhe disa shoqërues. A pranoni?

- Maleiziani jua tha këtë? – pyeti Fabio. – Në ç'mënyrë? Ai është memec.

- Ja, sinjor, letra ku i ka shkruar të gjitha në gjuhën tonë, shumë saktë.

- Dhe Mucio, the, është i sëmurë?

- Po, shumë i sëmurë dhe nuk lejohet ta shikosh.

- Nuk kanë thirrur doktor?

- Jo. Maleiziani nuk lejoi.

- Dhe këtë ta ka shkruar ty maleziani?

- Po, ai.

Fabio heshti.

- Atëherë, rregulloi, foli më në fund.

Antonio u largua.

Fabio, i hutuar, e pa shërbëtorin e tij nga pas. “Pra, nuk ka vdekur.”- mendoi... dhe nuk e dinte, të gëzohej apo të dëshpërohej. – I sëmurë? Por, disa orë më parë ai e pa kufomë!

Fabio u kthye te Valeria. Ajo u zgjua dhe ngriti pakëz kokën. Bashkëshortët këmbyen gjatë shikimet. “Mbaroi?” – foli pa pritur

Valeria. Fabio u drodh. “Si, mbaroi? Pse, vallë, nuk e ... Ai iku? – vazhdonte ajo. Fabio u lehtësua. “Akoma jo, por do të iki sot”.

- Dhe nuk do ta shoh më kurrë, kurrë nuk do ta shoh? - Kurrë. – Dhe ato ëndrrat nuk do të përsëriten?” – “Jo”. Valeria mori edhe një herë frymë me gëzim. Në buzët e saj u shfaq përsëri një e qeshur e lumtur. Ajo ia zgjati të dy duart të shoqit. “Dhe ne nuk do të flasim kurrë për të, kurrë, dëgjon i shtrenjti im? Dhe unë nuk do të dal nga dhoma deri sa ai të largohet. M’i dërgo shërbëtoret, tani... dale: merre këtë! – I tregoi varësen prej margaritari, që ishte mbi tavolinë, varëse e dhuruar nga Mucio, - dhe hidhe menjëherë në pusin tonë më të thellë. Më përqafo, unë jam Valeria jote dhe mos eja tek unë deri ... sa ai të ketë ikur”. Fabio e mori varësen – margaritarët iu dukën pa shkëlqim – dhe e vuri në vend porosinë e gruas së tij. Pastaj nisi të endej nëpër kopsht, duke hedhur sytë së largu te vila, rreth së cilës kishin filluar telashet e rregullimit të plaçkave. Njerëzit nxirrnin sëndukët, ngarkonin kuajt... por maleiziani nuk ishte midis tyre. Një ndjenjë e pathyeshme e joshte Fabion për të parë edhe një herë se çfarë po ndodhte te vila. Atij iu kujtua se, nga ana e pasme, ndodhej një derë e fshehtë, nëpër të cilën mund të futeshe brenda në dhomën ku qe shtrirë në mëngjes Mucio. Ai hyri fshehurazi nga kjo derë, e gjeti të pambyllur, e hapi perden e rëndë dhe hodhi një vështrim të pavendosur.

XII

Mucio nuk ishte më i shtrirë në qilim. I veshur me rrobat e udhëtimit, rrinte ulur në kolltuk, por dukej kufomë, si gjatë vizitës së parë të Fabios. Koka e ngrirë i qe lëshuar mbi mbështetësen e kolltukut dhe duart e shtrira nga ana e sheshtë zverdhonin palëvizur mbi gjunjë.

Kraharori nuk ngrihej. Pranë kolltukut, në dyshtemenë e mbuluar me barëra, kishte disa kupa të sheshta me një lëng të zi, që lëshonte një erë, gati mbytëse, e të shponte hundët, erë muskusi²³. Përreth çdo kupe mbështillej një gjarpër i vogël i kuqërremtë, duke ndriçuar në të rrallë me sytë e verdhemë dhe mu para Mucios, dy hapa larg tij, ngrihej trupi i lartë i maleizianit, me një pelerinë të gjatë mëndafshi të qëndisur, ngjyra- ngjyra, lidhur në mes një bisht tigri, me një kapelë të lartë si e priftërinjve romakë. Por ai nuk ishte i palëvizshëm; herë përkulej me nderim dhe sikur lutej, pastaj, përsëri drejtonte gjithë trupin, madje ngrihej në majë të gishtave herë hapte duart gjerësisht dhe njësoj, herë i lëvizte me ngulm nga ana e Mucios dhe dukej sikur kërcënonte apo jepte urdhra, vrenjte vetullat dhe përplaste këmbët. Të gjitha këto lëvizje, siç duket, i sillnin mundim të madh, madje i shkaktonin vuajtje: merrte frymë rëndë dhe djersa i rridhte çurg. Papritur, ai ngriu në vend dhe, si mori frymë, rrudhi ballin, i tendosi dhe i tërhoqi nga vetja duart e mbledhura, sikur mbante frerë në to...dhe, për tmerrin e papërshtatshëm të Fabios, koka e Mucios u shkëput ngadalë nga mbështetësja e kolltukut dhe u zgjat drejt duarve të maleizianit... Maleiziani i uli duart dhe koka e Mucios përsëri u lëshua mbrapa, rëndë. Ai i përsëriti lëvizjet, edhe koka e bindur i përsëriti. Lëngu i zi në kupa nisi të ziente, vetë kupat nisën të tringëllojnë me një tingull të hollë dhe gjarpërinjtë e kuqërremtë filluan të lëvizin me valëzim rreth secilës prej tyre. Atëhere maleiziani bëri një hap përpara dhe, me vetullat e ngritura lart e sytë e zgjeruara së tepërmi, i tundi kokën Mucios... dhe qepallat e kufomës u drodhën, u hapën pakëz, dhe nën to u dukën bebet e syrit pa shkëlqim në ngjyrë plumbi. Fytyra e malezianit ndriti nga një fitore plot krenari dhe gëzim, gati inatçor; ai hapi buzët gjerësisht dhe, nga thellësia e

---

³ *Muskus* – (lat. *Muskus*) – substancë me përbërje të komplikuar dhe me një erë specifike, që prodhohet nga gjëndra të posaçme të mashkullit të shumë kafshëve, përdoret në mjekësi dhe parfumeri.

grykës, u shkëput me forcë një ulërimë e zgjatur... Edhe buzët e Mucios u hapën dhe një rënkim i dobët u shkëput prej tyre si përgjigje e atij tingulli jonjerëzor...

Por këtu Fabio nuk duroi më: iu bë sikur ndodhej në yshtjet e shpirtrave të këqij! Edhe ai bërtiti dhe ia dha vrapit për në shtëpi, pa e kthyer kokën mbrapa. Sa më shpejt në shtëpi, tha duke u lutur dhe duke bërë kryq.

XIII

Pas rreth tri orësh, erdhi Antonio, për t'i thënë se çdo gjë ishte gati, të gjitha plaçkat ishin mbledhur dhe sinjor Mucio po gatitej për rrugë. Pa i thënë asnjë fjalë shërbëtorit të vet, doli në tarracë, nga ku dukej vila. Disa kuaj barre i kishin mbledhur bashkë para saj. Mu te hyrja kishin sjellë një mushkë të zezë të fuqishme, me shalë të gjerë për dy kalorës. Po këtu kishin qëndruar shërbëtorët kokëzbuluar e shoqëruesit e armatosur. Dera e vilës u hap, dhe, i ndihmuar nga maleiziani që ish veshur përsëri si zakonisht, doli Mucio. Fytyrën e kish meit dhe duart i vareshin si ato të një kufome, por arrinte të ecte... po! I hidhte këmbët dhe i ulur mbi kalë, mbahej drejt dhe nëpërmjet prekjes së gishtave gjeti edhe kapistrën. Maleiziani ia vuri këmbët në yzengji, u hodh e u ul në shalë pas tij, e kapi nga mesi dhe u nisën. Kuajt ecnin me hap dhe kur po bënë kthesën para shtëpisë, Fabios iu bë, sikur në fytyrën e errët të Mucios, ndritën dy njolla të bardha... A thua, ia drejtoi sytë atij? Vetëm maleiziani e përshëndeti, me nënqeshje, si ngaherë.

A i shikonte Valeria të gjitha këto? Grilat e dritareve të saj ishin të mbyllura, po ndoshta ajo qëndronte prapa tyre.

XIV

Për drekë ajo erdhi në dhomën e bukës. Ishte shumë e qetë dhe e dashur megjithatë, vazhdonte të ankohej se ndihej e lodhur. Por nuk e kish më atë shqetësim, as të papriturat e vazhdueshme të mëparshme dhe frikën e fshehtë dhe, kur të nesërmen, pasi iku Mucio, Fabio nisi të punojë përsëri portretin e saj, ai gjeti në tiparet atë shprehje të pastër, errësimi i papritur i së cilës, aq shumë ia kish trazuar shpirtin dhe peneli rrëshqiti në pëlhurë lehtësisht dhe i sigurt.

Bashkëshortët nisën të jetojnë si më parë. Mucio për ta u zhduk, sikur të mos kish ekzistuar ndonjëherë. Dhe Fabio e Valeria, vendosën që të dy, të mos e kujtojnë as dhe një çast të vetëm, të mos pyesin për fatin e mëtejshëm: ai, për të gjithë, mbeti një enigmë. Mucio, vërtet, ishte zhdukur pa lënë gjurmë. Njëherë Fabios iu duk, se e ndiente për detyrë t'i tregonte Valerias se çfarë kish ndodhur asaj nate fatale, por ajo, siç duket, i ra në të dhe mbajti frymën, puliti sytë, sikur priste goditje... Dhe Fabio ia kuptoi mendimin: ai nuk ia dha atë goditje shpirtërore.

Në një ditë të bukur vjeshte, Fabio po e përfundonte figurën e Sesilias së shenjtë; Valeria ishte ulur para organos, gishtat e saj rrëshqisnin nëpër tastierë... Papritur, pa dëshirën e saj, nën duart e saj tingëlloi ajo kënga e dashurisë ngadhënjyese, që dikur i kish luajtur për të Mucio dhe, po në atë çast, për herë të parë pas martesës, ajo ndjeu brenda vetes drithërimën e një jete të re që po lindte... Valeria shtangu dhe ndali...

Ç'ishte kjo? A ishte e mundur...

Me këto fjalë mbyllej dorëshkrimi.

ASJA

I

Në atë kohë unë isha nja njëzet e pesë vjeç, - nisi N. N., - ndodhi e ditëve shumë të largëta, siç e shikoni. Sapo kisha shpërthyer në liri dhe u largova jashtë shtetit. Jo “për të përfunduar edukimin tim”, siç thoshin në atë kohë, por thjesht më lindi dëshira të shikoja botën e madhe. Isha gjithë shëndet, i ri, i gëzuar, pa para nuk mbetesha dhe ende nuk kisha nisur nga hallet - jetoja i shkujdesur, bëja ç’të doja, me një fjalë, po lulëzoja. As më kish shkuar në mendje se njeriu nuk ishte bimë dhe se nuk mund të lulëzonte për një kohë të gjatë. Rinia ha kulaçka të ëmbla dhe mendon se kjo është buka e gojës, por do të vijë koha që edhe kafshatën do ta kërkosht. Por, tani nuk ia vlen të flasësh për këtë.

Udhëtoja pa asnjë qëllim e pa plan, qëndroja kudo ku më pëlqente dhe sapo ndieja dëshirën për të parë fytyra të reja, pikërisht fytyra, nisesha në çast larg. Mua më tërhiqnin vetëm njerëzit, i urreja përmendoret që ngjallnin kureshtje e mbledhjet e shkëlqyera. Disa shërbëtorë me mëditje më shtinin ndjenjën e mërzisë dhe të mërisë. Sa nuk u çmenda në “Grüne Gewölbe”⁴ të Drezdenit. Ndikohesha së tepërmi nga natyra, por nuk më pëlqenin shumë të ashtuquajturat bukuri të saj: male që i takojë rrallë, shkëmbinj, ujëvara; nuk më pëlqente

---

⁴ Grüne Gewölbe – emri i një prej muzeve të Drezdenit.

të varesha prej saj, të më bëhej pengesë. Mirëpo fytyrat e gjalla, fytyra njerëzish, të folurat, lëvizjet, të qeshurat e tyre – ja, pa këto nuk bëja dot. Veçanërisht në mes të turmës, unë ndihesha gjithmonë i lirë dhe i kënaqur; ndihesha i gëzuar të ecja nga shkonin të tjerët, të thërrisja kur të tjerët thërrisnin dhe, në të njëjtën kohë, më pëlqente të shikoja si thërrisnin të tjerët. Zbavitesha kur sodisja njerëzit, po kjo nuk ishte soditje: unë i vëreja me një kureshtje të gëzuar dhe të pangjinjur. Por përsëri mënjanohesha.

Dhe kështu, njëzet vjet më parë jetoja në një qytet të vogël gjerman Z., në bregun e majtë të Rinit. Kërkoja vetmi: sapo isha goditur në zemër nga një vejushë e re, me të cilën u njoha në zonat ujore. Ishte shumë e këndshme dhe e mençur, lozonjare me të gjithë, edhe me mua, mëkatarin. Madje në fillim më jepte zemër, por më pas më lëndoi ashpër, duke më sakrifikuar për një toger faqekuq bavarez. Dua të them, plaga e zemrës sime nuk ishte shumë e thellë, por e quajta si detyrë t'i jepesha për njëfarë kohe trishtimit dhe vetmisë (me çfarë nuk ngushëllohet rinia!) – dhe u vendosa në Z.

Ky qytet më pëlqeu për vendndodhjen në këmbë të dy kodrinave të larta, për muret e kullat e shkatërruara, për blirët shekullorë, për urën e rrëpirë mbi lumin e kthjellët që derdhej në Rin, por kryesorja, për verën e mirë. Sapo perëndonte dielli (kjo ndodhte në qershor), nëpër rrugët e saj të ngushta shëtisnin natën gjermankat leshverdha, të bukura sa s'kish më dhe, kur takoheshin me të huaj, shqiptonin me një zë të këndshëm: “Guten Abend”⁵ madje, disa prej tyre nuk largoheshin edhe kur hëna ngrihej prapa çatave të mprehta të shtëpive të vjetra dhe gurët e vegjël të kalldrëmit ravijëzoheshin qartë në rrezet e palëvizshme të saj. Më pëlqente të endesha atëherë nëpër qytet; hëna dukej sikur shikonte ngultas nga qielli i pastër; edhe qyteti e ndiente këtë shikim dhe qëndronte i ndjeshëm dhe i qetë, i tëri i larë me dritën e saj, me këtë

⁵ *Guten Abend – mirëmbërëma (gjerm.)*

dritë të paturbulluar dhe që, njëkohësisht, edhe trondiste lehtë shpirtin. Gjeli në kambanoren e lartë gotike shkëlqente me prarim të zbehtë; po me këtë prarim valëzoheshin rrëkezat në shkëlqimin e sipërfaqes së lëmuar të zezë të lumit; qirinjtë e hollë (gjerman kursimtar!) ndriçonin zbehtë në dritaret e ngushta, nën çatitë prej guri të zi, hardhitë i varnin në fshehtësi lozet e përdredhura përtej rrethimeve prej guri. Diçka kalonte me shpejtësinë e hijes, pranë pusit të vjetër në sheshin trekëndësh. Papritur dëgjohej bilbili i përgjumur i rojës së natës, qeni i butë kuiste me gjysmë zëri, kurse ajri gjithë përkëdhelej në fytyrë dhe blirët kundërmonin aq këndshëm, saqë kraharori, padashur, merrte frymë thellë e më thellë, dhe fjalën “Gretchen”⁶, ishte pasthirmë apo pyetje, buzët dëshironin aq shumë ta shqiptonin.

Qyteti Z. shtrihet dy verste larg nga Rini. Unë shkoja shpesh të shikoja lumin madhështor dhe rrija, jo pa njëfarë trazimi, duke ëndërruar për vejushën dinake, me orë të tëra në stolin prej guri, nën frashrin madhështor të vetmuar. Statuja e vogël e madonës, thuajse me fytyrë feminare dhe në gjoks zemër të kuqe, të shpuar me shpata, shikonte trishtueshëm përmes degëve të tij. Në bregun përkundrejt ndodhej qyteti L. pak më i madh se qyteti ku isha vendosur. Një herë në mbrëmje, isha ulur në stolin tim të parapëlqyer dhe shikoja herë lumin, herë qiellin e herë vreshtat. Para meje djemtë kokëbardhë kacavirreshin nëpër anët e një varke të përmbysur të nxjerrë në breg, me fundin e lyer nga sipër me rrëshirë. Anijet lundronin qetë-qetë me vela pak të ngritura; valët e gjelbëreme rrëshqisnin pranë, duke u fryrë lehtas dhe me gurgullimë. Befas, arrijnë deri tek unë ca tinguj muzike: unë dëgjova me vëmendje. Në qytetin L. i binin një valsi; kontrabasi buçiste me ndërprerje, tingujt e violinës përhapeshin me valëzime të paqarta, flejta fishkëllente me gjallëri.

⁶ Gretchen – shkurtim i emrit “Margarita” (heroína e “Faustit” të Gëtes).

- Çfarë është kjo? – pyeta plakun me jelek kadifeje, çorape mavi dhe çizme me tokëza, që m'u afrua.

- Kjo, - m'u përgjigj, pasi e kaloi më parë cigarishten nga njëri cep i buzës në tjetrin, - do të thotë se kanë ardhur për tregti studentët nga B.

“Pa të shoh njëherë se çfarë bëhet atje, - mendova, - unë në L. Nuk kam qenë ndonjëherë”. Gjeta një lundrar dhe u nisa në anën tjetër.

II

Ndoshta, jo kushdo e di se çfarë është tregtia. Kjo është një festë solemne e një lloji të veçantë, ku mbliidhen studentët e një toke ose të një vendi në një shtet tjetër (Landsmannschaft). Pothuajse gjithë pjesëmarrësit veshin një kostum të studentëve gjermanë, të caktuar prej kohësh. Studentët mbliidhen, zakonisht, andej nga dreka, nën drejtimin e senjorit, domethënë, të të parit dhe festojnë deri në mëngjes. Pinë, këndojnë këngë “Landesvater”, “Gaudeamus”, pinë cigare, shajnë njerëzit me botëkuptim të ngushtë dhe sjellje të pahijshme, nganjëherë marrin edhe orkestër.

Një festë si kjo u zhvillua në qytetin L. para një hoteli jo të madh, me tabelën “Dielli” në kopshtin që të nxirrte në rrugë. Mbi hotel dhe kopsht valëviteshin flamuj, studentët ishin ulur rreth tryezave nën blirët e krasitur, një qen i madh ishte shtrirë poshtë njëres prej tryezave. Në anë, në besedkën prej dredhëze, ishin vendosur muzikantët dhe u binin veglave plot zell, duke i përtërirë forcat me gllënjka birre. Në rrugë, para gardhit të ulët të kopshtit, ishin mbledhur shumë njerëz: banorët dashamirës të qytetit L. nuk donin t'u ikte rasti për të parë miqtë e ardhur. Edhe unë u përzjeva me turmën e spektatorëve. Më

pëlqente të shikoja fytyrat e studentëve, përqafiget e tyre, thirrjet, nazet e çiltra të moshës së rinisë, shikimet e zjarra, të qeshurat pa shkak – e qeshura më e bukur në botë. Ky ishte zjarri i gëzuar i jetës së freskët rinore, ky ishte vrulli për të ecur përpara, ngado që të shkoje, mjaftonte përpara. Kjo liri shpirtmadhe më prekte dhe më ndizte. “A nuk shkoj tek ata?” - pyeta veten ...

- Asja, akoma do të rrish? – shqiptoi papritur rusisht, nga mbrapa, një zë burri.

- Rrimë edhe pak, - u përgjigj një zë tjetër femëror po në atë gjuhë.

Unë u ktheva menjëherë ... Shikimi im ra mbi një djalosh të bukur me kasketë dhe xhakovendë të gjerë. Ai mbante përkrahu një vajzë jo shtatlartë, me kapelë kashte, që ia mbulonte gjithë pjesën e sipërme të fytyrës.

- Rus jeni? – m'u shkëput padashur nga goja. Djaloshi buzëqeshi dhe foli:

- Po, rus.

- Nuk e prisja kurrë ... në një vend të humbur, - nisa të them.

- Edhe ne nuk e prisnim, - më preu fjalën. – Ç'të bësh? Aq më mirë.

Më lejoni të njihemi: quhem Gagini, kurse kjo është ... – ai ndaloi për një çast, - motra ime. Nëse më lejoni, ju si quheni?

Unë ia thashë emrin dhe nisëm të bisedonim. Mora vesh se Gagini, duke udhëtuar ashtu si unë për kënaqësinë e tij, kishte ardhur në qytetin L. para një jave dhe kishte mbetur këtu. Të them të drejtën, unë nuk kisha shumë dëshirë të afrohesha jashtë shtetit me rusë. Madje, i dalloja që larg nga ecja, nga mënyra e veshjes, por kryesorja, nga shprehja e fytyrës. E vetëkënaqur dhe përbuzëse, shpesh urdhëruese, ajo zëvendësohej menjëherë me shprehjen e maturisë dhe drojës... Befas, ky njeri me gjithë qenien e vet, mpreh vëmendjen, lëviz sytë me

shqetësim... “O zot! Mos kam gënjyer, mos qeshin me mua”? – dukej sikur fliste ai shikim i lëvizshëm i syve... Kalonte një çast dhe madhështia e fizionomisë rikthehej sërish, duke ia lënë vendin një çoroditjeje të topitur. Po, unë u shmangesha qytetarëve rusë, mirëpo Gagini më pëlqeu menjëherë. Ka në këtë botë fytyra të tilla të lumtura që, kushdo ndihet mirë kur i shikon, të duket sikur të ngjallin ngrohtësi, të përkëdhelin. Një fytyrë të tillë kishte Gagini, të këndshme, të ëmbël, me sy të mëdhenj të ngrohtë dhe me flokë të dredhur të butë. Kish një të folur, që edhe pa ia parë fytyrën, vetëm nga një tingull i zërit do ta ndienit se ai po buzëqesh.

Vajza, të cilën ma paraqiti si motrën e tij, m’u duk që në shikimin e parë shumë e ëmbël. Kishte diçka të sajën, diçka të veçantë në trajtën e fytyrës së saj zeshkane e të rrumbullakët, me një hundë jo të madhe, të hollë, faqe gati fëmijërore, me sy të zinj të ndritur. Ajo ishte plot hir, por ende e parritur mirë. Nuk i ngjante fare të vëllait.

- Dëshironi të vini te ne? – më tha Gagini. – Nuk të duket se kemi parë boll fytyra gjermanësh. Tanët, ç’është e vërteta, do të kishin thyer xhama dhe tryeza, po këta janë mjaft të thjeshtë. Si mendon, Asja, a shkojmë në shtëpi?

Vajza miratoi me kokë.

- Ne banojmë në periferi, - vazhdonte Gagini, - lart, në vresht, në një shtëpizë më vete. Atje ku banojmë është këndshëm, do ta shikoni edhe vet. Zonja e shtëpisë na ka premtuar të na përgatisë kos. Së shpejti do të erret dhe mendoj se për ju do të jetë më mirë ta kaloni Rinin nën dritën e hënës.

U nisëm. Përmes portave të ulëta të qytetit (një mur i lashtë e rrethonte qytetin nga të gjitha anët, edhe frëngjitë nuk ishin shembur të gjitha) ne dolëm në fushë dhe, si bëmë nja njëqind hapa përgjatë gardhit prej guri, u ndalëm para një deriçe të ngushtë. Gagini e hapi dhe na drejtoi në një të përpjetë, nëpër një monopat të thepisur. Nga të dyja

anët, në brezaret rritej rrushi; dielli sapo kish perënduar dhe drita e purpurt e hollë shtrihej mbi lozet e gjelbra të hardhisë, mbi thekët e lartë, mbi tokën e thatë të mbuluar fund e krye me degë të mëdha dhe të vogla, si dhe mbi murin e bardhë me trarët kryesorë të zinj, të pjerrët dhe me katër dritare të ndriçuara të një shtëpize, që ndodhej mu në majë të malit, nëpër të cilin po ngjiteshim.

- Ja dhe banesa jonë! – thirri Gagini, kur po i afroheshim shtëpizës. – Ja dhe zonja e shtëpisë po sjell qumësht. Guten Abend, Madame!.. Tashti ne do të merremi me ushqimin, po më parë, - shtoi ai, - hidhini një sy se çfarë pamje ka?

Pamja ishte e mahnitshme. Rini shtrihej para nesh, midis brigjeve të gjelbra, i tëri si në argjend. Në një vend ai ndizej me prarimin e purpurt të perëndimit. Qyteti i vendosur në breg, sikur i shpaloste të gjitha shtëpitë dhe rrugët; kodrat dhe fushat përhapeshin gjerësisht. Poshtë ishte bukur, ndërsa lart edhe më bukur. Mua më habiti veçanërisht pastërtia dhe thellësia e qiellit, një tejdukshmëri e ndritshme e ajrit. I freskët dhe i lehtë, ai lëkundej qetësisht dhe valëzohej sikur edhe ai gjithashtu e ndiente hapësirën në lartësi.

- Apartament të shkëlqyer keni zgjedhur, - thashë.

- Këtë e gjeti Asja, - u përgjigj Gagini. – Hë, pra, Asja, - vazhdoi ai, - fillo rregullimin. Jep urdhër t'i sjellin të gjitha këtu! Do të hamë darkë në ajër të pastër, sepse edhe muzika dëgjohet më shumë. E keni vënë re, - shtoi ai, duke m'u drejtuar mua, - nga afër, një vals nuk të jep atë kënaqësi, – tingujt vinë pa ëmbëlsi, janë të rëndë, - kurse në largësi – është i magjishëm! Të dridhen të gjithë telat romantikë.

Asja (në të vërtetë, atë e quanin Anna, por Gagini e thërriste Asja, dhe ju më lejoni që dhe unë ta thërras ashtu) – Asja u fut brenda dhe u kthye me zonjën e shtëpisë. Të dyja mbanin një tabaka të madhe me një poçe me qumësht, pjata, lugë, sheqer, fruta toke, bukë. U ulëm dhe nisëm të hamë. Asja hoqi kapelën. Flokët e saj të zezë, të prerë dhe

të krehura si djalë, i binin me bukle të mëdha mbi qafë dhe veshë. Në fillim ajo kishte turp nga unë, por Gagini i tha:

- Asja, mjaft u struke! Ai nuk kafshon.

Ajo buzëqeshi dhe pas pak filloi vetë të flasë me mua. Nuk kam parë krijesë më të lëvizshme. Asnjë minutë nuk rrinte e qetë; ngrihej, shkonte me vrap brenda dhe kthehej përsëri, ia merrte këngës me zë të ulët, shpesh qeshte me një mënyrë të çuditshme. Të krijonte përshtypjen sikur qeshte jo me ato që dëgjonte, por me mendime të ndryshme që i vinin në kokë. Sytë e mëdhenj shikonin drejt, me shkëlqim, me guxim, por ndonjëherë qepallat i puliste lehtas dhe atëherë, papritur, shikimi i saj bëhej i thellë dhe i ëmbël.

Ne folëm shumë, nga dy orë. U ngrys dhe mbrëmja, në fillim e përflakur, pastaj e çelur dhe e purpurt, e zbehtë dhe e turbullt, shpërndahej qetësisht dhe kalonte me valëzim në natë, kurse biseda jonë vazhdonte, e këndshme, e qetë, si ajri që na rrethonte. Gagini kërkoi një shishe rejnvejn (një lloj vere rrushi). E pimë pa u nxituar. Muzika vazhdonte të vinte gjer te ne. Tingujt e saj dukeshin më të ëmbël dhe më të lehtë, dritat po ndizeshin në qytet dhe mbi lumë. Asja papritur uli kokën dhe kaçurrelat i ranë mbi sy, heshti dhe mori frymë. Më pas na tha se i flihej dhe shkoj brenda, por unë e shikoja sesi ndenji mbrapa dritares së mbyllur për një kohë të gjatë pa i ndezur qirinjtë. Më në fund, hëna u ngrit dhe nisi vallëzimin nëpër Rin; çdo gjë u ndriçua, u err, ndryshoi, madje dhe vera në gotat tona shumëfaqëshe shndriti me një shkëlqim të fshehtë. Era pushoi, dukej sikur mbylli krahët dhe nuk u ndie më, ndërsa nga toka u përhap një ngrohtësi nate erëmirë.

- Erdhi ora të shkoj, - thirra. – Përndryshe, nuk do të gjej lundrar.

- Po, erdhi ora, - përsëriti Gagini.

- Ne zbritëm përgjatë monopatit. Papritur, filluan të bien pas nesh gurët: ishte Asja që po vraponte të na arrinte.

- Ti nuk po flije? – e pyeti i vëllai, por ajo, pa folur asnjë fjalë, vazhdoi vrapin.

Llambat e fundit me fitil që po zbeheshin, të ndezura nga studentët në kopshtin e hotelit, ndriçonin nga poshtë gjethet e pemëve duke u dhënë atyre një pamje fantastike. Ne e gjetëm Asjën te bregu: ajo po fliste me lundrarin. Unë u hodha në barkë dhe u ndava me miqtë e mi të rinj. Gagini premtoi se do të më bënte një vizitë të nesërmen. Ia shtrëngova dorën dhe i zgjata timen Asjës, por ajo sa më hodhi një vështrim dhe tundi kokën. Barka u nis dhe lundroi nëpër lumin e shpejtë. Lundrari, një plak i gjallë, u jepte lopatave me forcë në ujin e errët.

- Ju hytë në shtyllën e hënës, e thyet atë, – nisi të më thërrasë Asja.

Unë ula sytë. Rreth barkës valët lëkundeshin duke u nxirë.

- Lamtumirë! – u dëgjua përsëri zëri i saj.

- Mirupafshim nesër! - foli mbas saj Gagini.

Varkën e lidhëm në breg. Unë zbrita dhe hodha një shikim. Në bregun karshi nuk dukej më njeri. Shtylla e hënës zgjatej përsëri me një urë të praruar nëpër gjithë lumin. Tingujt e valsit të vjetër të Lanerit⁷ u përhapën, sikur po jepnin lamtumirën. Gagini kishte të drejtë. Unë ndjeva sesi telat e zemrës sime nisën të dridhen si përgjigje e melodive të shtirura. U nisa për në shtëpi përmes fushave të errësuar, duke thithur ngadalë ajrin e aromatizuar dhe u futa në dhomëzën time, i kënaqur në kulm nga sflitja e ëmbël e pritjeve të papërcaktuara dhe të pafundme. Ndihesha i lumtur... Por, pse isha i lumtur? Unë nuk dëshiroja asgjë, nuk mendoja për asgjë... Isha i lumtur.

Gati sa nuk qesha nga ndjenjat e shumta të këndshme dhe lozonjare, u futa në rroba dhe do të mbyllja sytë, kur befas m'u soll ndër mend, se gjatë mbrëmjes nuk kisha menduar aspak për bukuroshen time të

⁷ Lanner (1801-1843) – Kompozitor vjenez, autor i shumë valseve

pashpirt... “Çfarë tregon kjo? – pyeta veten. – Mos vallë nuk jam i dashuruar”? Por, pasi ia bëra vetes këtë pyetje, si duket më zuri gjumi menjëherë, si foshnjën në djep.

III

Të nesërmen në mëngjes (isha zgjuar tashmë, por akoma s’qeshë ngritur) një goditje shkopi u dëgjua nën dritare dhe zëri, që unë e njoha menjëherë se ishte i Gaginit, nisi të këndojë:

Ti po fle? Me kitarë

Do të të zgjoj...⁸

Nxitova t’ia hapja derën.

- Tungjatjeta, - tha Gagini duke hyrë. – Ju shqetësova herët, por, pa shikoni, çfarë mëngjesi është. Freski, vesë, laureshat këndojnë...

Me flokët e dredhur e gjithë shkëlqim, qafë hapur dhe faqe trëndafili ai edhe vet ishte i freskët si mëngjesi.

U vesha. Dolëm në kopsht, u ulëm në stol, porositëm nga një kafe dhe nisëm të bisedojmë. Gagini m’i tha planet e tij për të ardhmen: meqenëse kishte një pasuri të madhe dhe nuk varej nga askush, ai donte t’i përkushtohej pikturës e i vinte keq që i thirri mendjes me vonesë dhe humbi më kot gjithë atë kohë. Edhe unë i fola për punët e mia, dhe, meqë ra fjala, i besova të fshehtë e dashurisë sime fatkeqe. Ai më dëgjoi me respekt, por, me sa munda të ve re, nuk i zgjova ndonjë interes të madh për pasionin tim. Pasi mori frymë nja dy herë, fill mbas meje, për mirësjellje, Gagini më ftoi të shkoja tek ai në shtëpi e të shikoja etydet e tij. Unë pranova menjëherë.

---

⁸ Vargje nga vjersha e Pushkinit “Jam këtu, Inezilia... “ (1830)

Asjën nuk e gjetëm. Ajo, sipas fjalëve të zonjës së shtëpisë, kishte shkuar te “rrënoja”. Nja dy verste larg nga qyteti L. ndodheshin mbeturinat e një kështjelle feudale. Gagini m’i tregoi të gjithë telajot e tij. Në ato etyde kishte gjallëri dhe vërtetësi, diçka e lirë dhe e gjerë, por fatkeqësisht asnjë prej tyre nuk kishte përfunduar, madje vizatimi m’u duk sikur ishte bërë pa kujdes dhe me gabime. Unë ia shpreha hapur mendimin tim.

- Po, po, - e mbështeti me një psherëtimë, - ju keni të drejtë; kjo është një gjë e keqe dhe e papjekur, ç’të bësh! Nuk i kam mësuar mirë, madje dhe mungesa e vullnetit të mallkuar sllav, e bën të vetën. Sa kohë që ëndërron për punë, je krahëhapur: tokën do ta lëvizje nga vendi, por për ta bërë këtë, në çast dobësohesh dhe lodhesh.

Unë u përpoqa t’i jepja zemër, por ai tundi dorën dhe, si i mbledhi kartonët në një krah, i hodhi në divan.

Meqë më mjafton durimi, nga unë do të dalë diçka, - foli nëpër dhëmbë, - po të mos më mjaftojë, do të mbetem gjysmak. Më mirë shkojmë të gjejmë Asjën.

Dolëm.

IV

Rruga për te rrënoja dredhonte nëpër shpatin e luginës së ngushtë, të mbuluar me drurë; në fundin e saj kalonte me shpejtësi një rrëkezë dhe dredhonte përmes gurëve, sikur, duke nxituar donte të bëhej

njësh me lumin e madh, që shkëlqente qetësisht prapa vijës së errët të kreshtës së rrëpirë të maleve. Gagini e drejtoi vëmendjen time te disa vende të ndriçuara mirë; në fjalët e tij ndihej piktori. Shumë shpejt u duk rrënoja. Në majë të shkëmbit të zhveshur ngrihej kulla katërkëndëshe, e tëra e zezë, ende e fortë, por sikur kishte marrë një prerje gjatësore nga një e çarë. Muret me myshk ndodheshin fare afër kullës. Vende-vende mbështillej dredhëza. Drurët e shtrembëruar vareshin nga frëngjitë e lashta dhe qemerët e shkatërruar. Monopati me gurë të çonte te portat e padëmtuara. Kur po u afroheshim këtyre, befas, para nesh u duk e u zhduk në çast një siluetë femre, e cila kaloi me të shpejt nëpër grumbujt e gërmadhave dhe zuri vend te e dala e murit, drejt e mbi humnerë.

- Po kjo është Asja! – thirri Gagini. - E çmendur!

Ne hymë te portat dhe u ndodhëm në një oborr jo të madh, mbuluar përgjysmë me mollë të egra dhe hithra. Mbi një vend të dalë ishte ulur vërtet Asja. Ajo u kthye me fytyrë nga ne dhe nisi të qeshë, por nuk lëvizi nga vendi. Gagini e kërcënoi me gisht, kurse unë e qortova me zë për pakujdesi.

- Lëreni me kaq, - më pëshpëriti Gagini, - mos e ngacmoni! Ju nuk e njihni atë: ajo, mund të ngjitet edhe në kullë. Ja, ju, më mirë, shikoni sa do të mahniteni me mprehtësinë e banorëve të këtushëm.

Unë ktheva kokën. Në një qosh, kish zënë vend, te një e futur me dërrasa, një plakë, që thurte çorape dhe hidhte sytë nga ne përmes gjyzykëve. Ajo u shiste turistëve birrë, pite dhe ujë. Ne zumë vend në një stol dhe nisëm të pimë birrë të ftohtë me gota të rënda metalike. Asja vazhdonte të rrinte pa lëvizur, me këmbët e mbledhura nën vete dhe kokën të mbështjellë me shall të hollë të tejdukshëm. Figura e saj e hijshme vizatohej qartë dhe bukur në qiellin e pastër, por unë po e vështroja me një ndjenjë jo miqësore. Një ditë më parë kisha vënë re diçka të sforcuar, jo fort të natyrshme ... “Ajo do të na çudisë, -

mendoja. – Përse duhej kjo? Ç’është kjo sjellje fëminore’’? Si të m’i kish zbuluar mendimet, ajo, papritur, më hodhi një shikim të shpejtë dhe të mprehtë, nisi të qeshë përsëri, u hodh me dy kërcime nga muri dhe, pasi u afrua te plaka, i kërkoi një gotë ujë.

- Ti kujton se dua të pi? – foli ajo, duke iu drejtuar të vëllait. – Jo, në mure ka lule, që patjetër duhen ujitur.

Gagini nuk i tha asnjë fjalë, kurse ajo, me gotën në dorë, u lëshua të kacavaret, duke u përkulur dhe duke derdhur me një madhështi argëtuese disa pika uji, që shndrisnin fort në diell. Lëvizjet e saj ishin plot hir, por si dhe më parë, mua nuk më pëlqenin këto dhe ndieja një zemërim ndaj saj, edhe pse, padashur, kënaqesha me lehtësinë dhe shkathhtësinë e lëvizjeve të saj. Në një vend të rrezikshëm ajo bërtiti dhe pastaj ia plasi gazit... Unë u dëshpërova edhe më shumë.

- Po ajo ngjitet si dhitë, - murmuriti nëpër dhëmbë plaka, pasi u shkëput për një çast nga çorapi.

Më në fund, Asja e boshatisi gjithë gotën dhe, duke u lëkundur si me shaka, erdhi te ne. Nga nënqeshja e çuditshme lehtas, i lëviznin vetullat, vrimat e hundës dhe buzët. Gjysmë me gëzim, gjysmë me prapësi, puliste sytë e errët.

“Juve ju duket sjellja ime e pahijshme, - dukej sikur fliste fytyra e saj. – Punë e madhe! Unë e di që ju më admironi”.

- Të lumtë Asja, të lumtë, - foli Gagini me gjysmë zëri.

Ajo papritur sikur u turpërua, uli qerpikët e gjatë dhe, me thjeshtësi, u ul pranë nesh si me faj. Këtu e pashë për herë të parë mirë fytyrën e saj, fytyra më e ndryshueshme që kisha parë deri atëherë. Disa çaste më vonë, ajo iu zbeh e tëra dhe i mori një shprehje të palëvizshme, pothuaj të trishtuar. Tiparet e saj u dukën më të mëdha, më të rrepta, më të thjeshta. Ajo u tulat e gjitha. Ne i ramë rrënojës përreth (Asja ecte mbas nesh) dhe u kënaqëm me pamjet. Ndërkaq, po afrohej ora e

drekës. Gagini ia dha paratë plakës, mori edhe një gotë birrë dhe, duke u kthyer nga unë, thirri me një lëvizje dinake të trupit:

- Për shëndetin e damës së zemrës suaj!

- A ka vallë ai, - a keni vallë ju një të tillë damë? – pyeti Asja papritur.

- Po kush nuk e ka? – u hodh Gagini.

Asja u mendua për një çast; fytyra e saj ndërroi përsëri, përsëri u duk në të një nënqeshje provokuese, gati e pacipë.

Në kthim gajasej dhe bënte marrëzira: theu një degë të gjatë, e vuri në krah si pushkë, lidhi kokën me shall. Më kujtohet, ne takuam rrugës një familje të madhe anglezësh leshverdhë dhe të rreptë në sjellje. Ata të gjithë, si me komandë, e ndoqën Asjën me sytë e qelqtë e me një çudi të ftohtë, kurse ajo, si për inat të tyre, nisi të këndojë me zë të lartë. Kur u kthyem në shtëpi, ajo menjëherë u fut në dhomën e saj dhe doli vetëm në kohën e drekës, e veshur me fustanin më të mirë, e krehur me kujdes, belin shtrënguar dhe me doreza. Në tryezë mbahej hijshëm, tepër korrekte, mezi i provonte ushqimet dhe pinte ujë me gotë të vogël pije. Ajo desh të luante hapur para meje rolin e ri, rolin e vajzës së sjellshme dhe të mirë edukuar. Gagini nuk e pengonte: binte në sy që ai ishte mësuar të sillej butë me të. Vetëm ndonjëherë më hidhte shikime të ngrohta dhe ngrinte lehtas supin, sikur donte të thoshte: “Është fëmijë, mos e gjykoni rreptë”. Me të mbaruar drekën, Asja u ngrit, bëri një kniksen⁹ dhe, duke vënë kapelën në kokë, e pyeti Gaginin: A i jepni leje asaj të shkojë te fray Luize?

- Që kur ke filluar të kërkosh leje? – iu përgjigj me buzëqeshjen e tij të pandryshuar, kësaj here pakëz të turbulluar. - Ti mërzitesh me ne?

---

⁹ Kniksen – përshëndetje me përkulje të lehtë të trupit.

- Jo, por mbrëmë i premtova fray Luizës të shkoja tek ajo, madje, mendova se do të jeni më mirë të dy. Zoti N. (ajo tregoi nga unë) do të të thotë edhe ndonjë gjë tjetër.

Iku.

- Fray Luizë, - nisi Gagini, duke u munduar t'i shpëtonte shikimit tim, - është e veja e ish-kreut të qytetit, një plakë shpirtmirë, por bosh. Asaj i ka hyrë në zemër Asja. Asja ka një dëshirë të madhe të njihet me njerëz nga rrethe të ulëta. Kam vënë re, se shkak i kësaj është gjithmonë krenaria. Ajo, siç e shikoni, është mjaft e llastuar, - shtoi ai, pasi heshti pakëz, - çfarë më këshilloni të bëj? Jam i detyruar të jem i butë me të.

Unë heshta. Gagini ndërroi bisedë. Sa më shumë e njihja, aq më fort lidhesha. Shumë shpejt arrita ta kuptoj. Ky ishte shpirti rus, shprehës i së vërtetës, i ndershëm, i thjeshtë, por mjerisht, pak i mefshtë, jo ngulmues dhe pa zjarr të brendshëm. Nuk ziente brenda tij rinia, ajo ndriçohej nga një dritë e qetë. Ai ishte shumë i dashur dhe i mençur, por nuk mund ta përfytyroja, se ç'do të bëhej me të kur të burrërohej. Të jesh piktor ... Pa një punë të rëndë, të pandërprerë, nuk mund të jesh piktor... por të punosh, mendoja, duke i parë tiparet e tij të buta, duke dëgjuar fjalën e shtruar të tij. - Jo, ti nuk do t'i shtrohesh punës, nuk do të dish të mblidhesh! Por ishte e pamundur të mos e doje. Sa shumë tërhiqej zemra ime drejt tij! Bashkë kaluam rreth katër orë, herë të ulur në divan, herë me ecejake para shtëpisë dhe, gjatë këtyre katër orëve, u lidhëm plotësisht.

Dielli perëndoi dhe kish ardhur koha të shkoja në shtëpi. Asja akoma nuk qe kthyer.

- Ja, është shpirt i lirë! – foli Gagini. – Dëshironi t'ju përcjell? Rugës kthehemi te fray Luizë dhe do të pyes, a është aty ajo. Rruga anësore nuk është e gjatë.

Ne zbritëm në qytet dhe, pasi u kthym në një rrugicë të ngushtë e të shtrembër, u ndalëm para shtëpisë me gjerësi sa dy dritare dhe me katër kate lartësi. Kati i dytë dilte në rrugë më shumë se i pari, i treti dhe i katërti, edhe më shumë se i dyti. Shtëpia, me gdhendjet e vjetërsuara, me dy shtylla të trasha poshtë, me çati të mprehtë prej tjegullash dhe me portë të zgjatur në formë sqepi në çardak, dukej si një zog i madh, i kërrusur.

- Asja! - thirri Gagini, – këtu je?

Dritarja e ndriçuar në katin e tretë kërciti dhe u hap, dhe ne pamë kokën e errët të Asjës. Prapa saj ishte zgjatur fytyra miope, pa dhëmbë, e gjermanes plakë.

- Këtu jam, - foli Asja që kish mbështetur me naze bërrylat në dritare, - jam mirë këtu. Na, merre, - shtoi ajo, duke i hedhur Gaginit një degë barbaroze. - Imagjino sikur unë jam dama e zemrës sate.

Fray Luizë qeshi.

- N. po ikën, - ia ktheu Gagini, - ai ka dëshirë të përshëndetet me ty.

- A thua? - foli Asja. Atëherë, jepja degën time dhe unë po vij menjëherë.

Ajo mbylli dritaren dhe, si duket, e puthi fray Luizën. Gagini ma zgjati në heshtje degën. Unë, pa u ndier, e futa në xhep, arrita te vendkalimi me varka dhe u hodha në anën tjetër.

Më kujtohet, se gjatë rrugës për në shtëpi, nuk mendoja asgjë, por, me një peshë të çuditshme në zemër, kur papritur më mahniti një aromë e fortë, e njohur, por e rrallë në Gjermani. Qëndrova dhe pashë pranë rrugës një ngastër kërpi. Era e sajë si e stepës më kujtoi papritur atdheun dhe më zgjoi në shpirt një brengë të pashuar për të. Më kapi një dëshirë të thithja ajrin rus, të ecja nëpër tokën ruse. “Çfarë bëj këtu, përse zvarritem në vend të huaj, midis të huajve?” - thirra, dhe pesha si e pajetë që ndieja në zemër, mbaroi papritur me një shqetësim të hidhur

dhe përvëlues. U ktheva në shtëpi me një gjendje shpirtërore krejt tjetër nga ajo e një dite më parë. Ndihesha gati i zemëruar dhe, për shumë kohë nuk qetësohesha dot. Më kish kapur një inat i pakuptueshëm. Më në fund, u ula dhe, pasi m'u kujtua vejusha katile (çdo ditë e imja mbyllej me kujtimin zyrtar për këtë damë), nxora një prej pusullave të saj. Por as që e hapa; mendimet e mia morën drejtim tjetër. Nisa të mendoj për Asjën. Më shkoi mendja se Gagini, gjatë bisedës, më dha të kuptoj se kishte disa vështirësi, që e pengonin kthimin e tij në Rusi... “Mjaft, a është ajo motra e tij?” - shqiptova me zë të lartë.

U zhvesha, u shtriva dhe përpiquesha të më zinte gjumi, por pas një ore, përsëri rrija i ulur në shtroje, i mbështetur me bërryla në nënkresë dhe rishtas mendoja për “vajzën tekanjoze me një të qeshur të zvargur...”. “Ajo është krijuar si Galatea e vogël e Rafaelit në Farnezinë¹⁰, - pëshpëritja, - po; dhe ai nuk e ka motër atë...”

Kurse letra e vejushës shtrihej qetësisht mbi dysheme dhe zbardhte nën rrezet e hënës.

V

Të nesërmen në mëngjes shkova përsëri në L. Ia mbushja mendjen vetes se doja ta shikoja Gaginin, por në fshehtësi, më joshte dëshira të shikoja se çfarë do të bënte Asja; a do të na “çudiste” njësoj, si një ditë më parë. I gjeta të dy në dhomën e miqve dhe, sa gjë e habitshme! Ndoshta, ngaqë unë natën dhe në mëngjes kisha rënë në

---

¹⁰ Farnezin. Galatea – në mitologjinë greke është nimfa e detit, që mishëron detin e qetë

mendime për Rusinë, Asja m'u duk krejtësisht vajzë ruse, madje një vajzë e thjeshtë ruse, gati si pastruese. Kishte një fustankë të vjetër, flokët i kishte futur mbrapa veshit dhe rrinte te dritarja palëvizur e qëndiste në gjergjef, thjesht, qetë, sikur në jetën e saj nuk ishte marrë me asgjë tjetër. Ajo pothuajse nuk fliste fare, shikonte me qetësi punën dhe tiparet e saj i morën një shprehje të thjeshtë, të përditshme, sa mua padashur m'u kujtuan Katjat dhe Mashat e thjeshta. Për ta plotësuar ngjashmërinë, ajo ia mori me gjysmë zëri “Matushka-gollubushka”¹¹. Unë shikoja fytyrën e saj të verdheme, të mekur, kujtoja ëndërrimet e djeshme dhe nuk e di pse më vinte keq. Koha ishte e shkëlqyer. Gagini na tha, se do të shkonte të vizatonte një etyd nga natyra. E pyeta nëse do të më lejonte ta shoqëroja, mos ndoshta e pengoja.

- Përkundrazi, - ma ktheu, - ju mund të më jepni një këshillë të vlefshme.

Ai vuri në kokë kapelën e rrumbullakët alla Van Dyck¹², veshi bluzën, e mori kartonin nën sqetull dhe u nis; unë mbas tij. Asja ndenji në shtëpi. Kur po dilte, Gagini e porositi që supa të mos bëhej e trashë; Asja i dha fjalën se do të shkonte në kuzhinë e ta shikonte. Gagini arriti deri te lugina e njohur për mua, u ul në një gurë dhe nisi të vizatojë një lis të lashtë, me zgavra dhe me degë të hapura. Unë u shtriva në bar dhe nxora librin. Nuk kisha lexuar as dy faqe, kurse ai vetëm kishte zhgarravitur në letër. Ne arsyetonim shumë dhe, sipas gjykimit tim, me mjaft mençuri dhe hollë. Arsyetonim si duhet punuar, nga çfarë duhet të largohemi, cilës duhet t'i përmbahemi dhe cili është roli i piktorit në shekullin tonë. Gagini vendosi të ndaloj duke thënë se “sot nuk ishte i frymëzuar”. U shtri pranë meje dhe nisëm lirisht ligjëratat tona të reja, herë të nxehta, herë të mendueshme, herë entuziaste, por pothuajse gjithmonë fjalime të paqarta, që aq shumë i dëshiron një qytetar rus.

¹¹ “Matushka-gollubushka” – këngë popullore.

¹² Van-Dejk (1599-1641) – piktor i njohur flamand.

Pasi u ngopëm së foluri dhe u mbushëm me ndjenjën e kënaqësisë së bëmë diçka, arritëm diçka, u kthyem në shtëpi. Asjën e gjeta siç e kisha lënë. Sado që mundohesha ta vëzhgoja, tek ajo nuk vura re asnjë hije prej nazetoreje, asnjë shenjë të rolit të luajtur qëllimisht; kësaj here nuk mund t'i hiqnim vërejtje për panatyrshmëri.

- A-ha! – foli Gagini. – Me kreshmë dhe pendesë e dënoi veten.

Ndaj mbrëmjes ajo gogësi disa herë pa u shtirur dhe u fut herët në dhomën e saj. Nuk kaloi shumë, dhe unë u përshëndeta me Gaginin dhe, pasi u ktheva në shtëpi, nuk ëndërroja më për asgjë. Kjo ditë kaloi në ndjesi të përkorë. Më kujtohet se, kur po bija për të fjetur, padashur, foli me zë:

- Çfarë kameleoni është ajo vajzë!- dhe, si u mendova pak, shtova:

E, megjithatë, ai nuk e ka motër.

VI

Kaluan dy javë të tëra. Unë i vizitoja Gaginet çdo ditë. Asja sikur më largohej, por tashmë nuk i lejonte vetes asnjë prej atyre çapkenërive, që më çuditën aq shumë dy ditët e para të njohjes sonë. Ajo, në fshehtësi, të jepte përshtypjen si e zemëruar ose e turbulluar; madje qeshte më pak se më parë. Unë e vëzhgoja me kureshtje.

Fliste mjaft mirë frëngjisht dhe gjermanisht, por, ajo që binte në sy, ishte se, që në fëmijëri nuk kishte rënë në duar femërore dhe kishte marrë një edukatë të çuditshme, të veçantë, që s'kishte asgjë të përbashkët me edukatën e Gaginit. Pavarësisht nga kapela alla Van Dyck dhe bluzës, atij i vinte erë fisniku rus, i butë, gjysmë i

përkëdhelur, kurse ajo nuk të krijonte përshtypjen e një zonjushë. Në të gjitha lëvizjet kishte diçka jo të qetë: ai fëmijë i mbyllur në vetvete, ishte krasitur para pak kohësh, kjo verë ende po fermentohej. E turpshme dhe e ndrojtur si natyrë, asaj i vinte inat që ishte e tillë dhe me inat përpiquej të bëhej e pacipë dhe e guximshme, por jo gjithmonë ia arrinte. Unë, disa herë e kisha pyetur për jetën e saj në Rusi, për të kaluarën, por më përgjigjej pa ndonjë dëshirë. Megjithatë, mora vesh që, para se të nisej jashtë shtetit, kish jetuar një kohë të gjatë në fshat. Një herë e gjeta vetëm, duke lexuar një libër. Mbështetur kokën mbi dy duart dhe futur gishtërinjtë thellë në flokë, ajo i përpinte rreshtat me sy.

- Bravo! – i thashë kur po i afrohesha. – Sa e zellshme jeni.

Ajo e ngriti pakëz kokën, më pa me dashamirësi dhe me rreptësi.

- Ju kujtoni se di vetëm të qesh, - foli ajo dhe desh të largohej...

I hodha një sy titullit të librit; ishte një roman francez.

- Megjithatë, nuk mund ta lavdëroj zgjedhjen tuaj, - thashë.

- Çfarë të lexosh! – thirri ajo dhe, pasi e hodhi librin në tryezë, shtoi: - Më mirë po shkoj të zbavitem dhe vrapoi në kopsht.

Po atë ditë, në mbrëmje, unë po i lexoja Gaginit “Germani dhe Dorotea”¹³. Në fillim Asja vërtitej rreth nesh, pastaj papritur qëndroi, vuri veshin për të dëgjuar, u ul e heshtur pranë meje dhe e dëgjoi leximin deri në fund. Të nesërmen prapë ishte tjetër, derisa e kuptova, se i qe ngulitur në kokë të bëhej një zonjë shtëpie serioze, e arsyeshme, si Dorotea. Pra, ajo shfaqej si krijesë gjysmë enigmatike. Sedërlaje deri në kulm, ajo, madje, më tërhiqte edhe kur zemërohesha me të. Për një gjë isha i bindur, që ajo nuk ishte motra e Gaginit. Ai sillej me të jo si vëlla: tepër ëmbël, tepër butë dhe njëkohësisht jo lirshëm.

Një rast i çuditshëm përforcoi dyshimet e mia.

¹³ “Germani dhe Dorotea” – poemë idilike e Gëtes (1749-1832).

Një herë në mbrëmje, kur po afrohesha te vreshti ku banonin Gaginet, gjeta deriçkën e kopshtit të mbyllur. Pa u menduar shumë, arrita deri te një vend i shembur i gardhit, që e kisha vënë re më përpara dhe e kapërceva. Jo larg nga ky vend, ndodhej një bisedkë prej akacieje e mënjanuar nga rruga. Unë po afrohesha në një vijë me të dhe do të kaloja aty pranë saj... Befas, më habiti zëri i Asjës, që shqiptoi me zjarr dhe përmes lotësh këto fjalë:

- Jo, nuk dua asnjëri përveç teje, jo, jo, vetëm ty dua të të kem – dhe përgjithmonë.

- Mjaft, Asja, qetësohu, - thoshte Gagini, - ti e di, unë të besoj.

Zërat e tyre përhapeshin në bisedkë. Unë i pashë të dy përmes degëve të thurura jo dendur. Ata nuk më vunë re.

- Ty, vetëm ty, - përsëriti, iu hodh në qafë dhe, duke qarë me ngashërim, nisi ta puthte dhe të ngjishej pas kraharorit të tij.

- Mjaft, mjaft, - përsëriste ai pa fund, duke ia kaluar dorën në flokë.

Disa çaste mbeta i ngrirë... Papritur erdha në vete dhe u gjallërova. “T’u afrohesha?.. Në asnjë mënyrë!” - Më vezulloi në kokë ky mendim. Me hapa të shpejtë u ktheva te gardhi, e kapërceva dhe dola në rrugë dhe sa nuk ia dhashë vrapit për në shtëpi. Unë vija buzën në gaz, fërkoja duart, habitesha me këtë ndodhi, që befas më vërtetoi supozimet e mia (për asnjë çast nuk dyshoja në vërtetësinë e tyre), por, sidoqoftë, në shpirt më vinte shumë hidhur. Po mendoja: “Sa mirë dinë të shtiren”! Po përse ta bënin? Ç’ ishte kjo dëshirë për të më gënjyer? Nuk e prisja prej tij... Dhe ç’ ishte kjo shprehje ndjenjash?

Unë fjeta keq dhe të nesërmen në mëngjes u ngrita herët, e lidha çantën e marshimit mbrapa kurrizit dhe, pasi e lajmërova zonjën e shtëpisë që të mos më priste atë natë, u nisa në këmbë drejt malit, lart sipas rrjedhës së lumit, ku shtrihet qyteti Z. Këto male, degë të vargmalit të quajtur Kurrizi i Qenit (Hundsrück), ngjallnin mjaft kureshtje nga ana gjeologjike. Ato ishin të shkëlqyera për rregullsinë, pastërtinë e shtresave bazaltë, por unë nuk kisha nge të bëja vrojtime gjeologjike. Unë nuk e kuptoja se çfarë po ndodhte me mua; një ndjenjë e kisha të qartë: nuk kisha dëshirë të takohesha me Gaginët. Mundohesha të bindja veten se arsyeja e vetme e ftohjes së papritur me ta ishte zemërimi im për dredhinë e bërë. Kush i detyronte që të shtireshin si të një gjaku? Megjithatë, përpiqesha të mos mendoja më për ta; bridhja pa u nxituar nëpër male e lugina, rrija gjatë në gjellëtoret e fshatit, duke biseduar qetë me pronarët dhe miqtë ose shtrihesha në gurin plloçak, të ngrohur dhe shikoja si lundronin retë. Koha ishte e mahnitshme. Në këtë mënyrë kalova tri ditë dhe jo pa kënaqësi, megjithëse herë pas here më kapte trishtimi. Gjendja shpirtërore e mendimeve të mia i shkante për shtat natyrës së qetë të asaj ane.

Unë iu dhashë tërësisht lojës së qetë të rastit, mbresave të grumbulluara. Duke u këmbyer me shpejtësi, ato kaluan nëpër shpirtin tim dhe lanë në të një ndjenjë të përbashkët, ku bashkoheshin çdo gjë që pashë, ndjeva, dëgjova në këto tri ditë, çdo gjë: era e lehtë e rrëshirës në pyje, britma dhe çukitja e qukapikëve, gurgullima e pareshtur e rrëkezave të tejdukshme plot me peshq lara-lara të llojit salmon në thellësinë e tyre, ravijëzime jo fort të guximshme të maleve, shkëmbinj të errët, fshatra të pastër me kisha të mëdha, të vjetra dhe me drurë, lejlekë në lugina, mullinj të këndshëm me rrota që lëvizin shpejt, fytyra të përzemërta të banorëve të ardhur, xhakovendet blu pa mëngë të tyre dhe çorapet e thurura bojë hiri, karroca që kërcasin, të ngadalshme e me kuaj të dhjamosur, por ndonjëherë të mbrehura me lopë, udhëtarë të rinj

flokëgjatë, që ecin nëpër rrugët e pastra mbjellë anash me mollë e dardha...

Edhe tani më pëlqen të kujtoj mbresat e asaj kohe. Të përshëndes, o kënd i thjeshtë i tokës gjermane, me mirëqenien tënde pa trille, me gjurmët e pashlyeshme të duarve të zellshme, me punën gjithë durim, edhe pse jo e shpejtë... Të përshëndes edhe ty, o gjithësi!

U ktheva në shtëpi në fund të ditës së tretë. Harrova të them se, nga zemërimi me Gaginet, unë u përpoqa të sillja në mendje fytyrën e vejushës së pashpirt, por përpjekjet e mia ishin të kota. Më vjen ndërmend se, kur desha të ëndërroja për të, unë pashë para meje një vajzë fshatare nja pesë vjeç me fytyrë rrumbullake e syçka të zgjeruara çiltërsisht. Sa i dliër e fëmijëror ishte shikimi që më hidhte ... Më erdhi turp nga vështrimi i pastër i saj, nuk desha të gënjeja në prani të saj dhe në çast u ndava përfundimisht dhe përgjithmonë me fytyrën e parë.

Në shtëpi gjeta shënimin e Gaginit. Ai habitej me zgjidhjen time të papritur, më qortonte që nuk e mora me vete dhe lutej të shkoja tek ata, sapo të kthehesha. Unë dëshirë e lexova shënimin pa dëshirë, por që të nesërmen u nisa për në L.

VIII

Gagini më priti miqësisht, më mbuloi me qortime përkëdhelëse, por Asja, si me qëllim, sa më pa, ia plasi gazit pa asnjë shkak dhe, siç e kishte zakon, u largua menjëherë. Gagini u turbullua, i mermëriti nga pas se ishte e çmendur e m'u lut që ta falja. Të them të drejtën, unë e mora shumë inat Asjën: edhe pa këtë unë isha keq dhe përsëri kjo e qeshur e panatyrshme, këto lëvizje të çuditshme. Megjithatë, unë bëra sikur nuk vura re asgjë dhe i tregova Gaginit hollësi të udhëtimit tim të

shkurtër. Ai më tregoi se çfarë kish bërë gjatë mungesës sime. Por muhabeti nuk na ecte mirë; Asja hynte e dilte në dhomë. Unë i thashë, më në fund, se kisha një punë të ngutshme dhe se më duhej të kthehesha në shtëpi. Gagini në fillim nuk më lëshonte, pastaj, duke mos m'i hequr sytë, shprehu dëshirën të më shoqëronte. Në paradhomë, papritur Asja m'u afrua dhe më zgjati dorën; unë ia shtrëngova lehtësisht gishtat dhe mezi e përshëndeta me kokë. Bashkë me Gaginin u hodhëm në anën tjetër të Rinit dhe, duke kaluar pranë frashrit tim të dashur me statujën e madonës, u ulëm në stol që të kënaqeshim me pamjen. Një bisedë e shkëlqyer rrodhi lirshëm midis nesh.

Në fillim këmbuem disa fjalë, pastaj heshtëm duke shikuar lumin e ndritur.

- Më thoni, - nisi befas Gagini me buzëqeshjen e tij të zakonshme, - ç'mendim keni për Asjën? A nuk është e vërtetë se ajo ju duket pak e çuditshme?

- Po, - u përgjigja me një farë dyshimi. Nuk e prisja të fliste për të.

Atë duhet ta njohësh mirë që të gjykosh për të, - foli ai. – Ajo ka një zemër të mirë, por është kokëkrisur. Është vështirë të merresh vesh me të. Megjithatë, nuk duhet fajësuar dhe, po ta dinit historinë e saj...

- Historinë e saj?.. – ia preva fjalën. – Pse a nuk është ... Gagini vështroi drejt meje.

- Ju kujtoni se nuk e kam motër?.. Jo, - vazhdoi, pa e vënë re hutimin tim, - unë e kam tamam motër, ajo është vajza e babait tim. Më dëgjoni deri në fund. Kam besim te ju dhe do t'jua tregoj të gjitha.

- Babai im ka qenë një njeri mjaft i mirë, i mençur, i arsimuar, por i pafat. Pati një fat jo më të keq se shumë të tjerë; por as goditjen e parë nuk e përballoi. U martua herët, me dashuri. Gruaja e tij, nëna ime, vdiq shumë shpejt, kur unë isha gjashtë muajsh. Babai më çoi në fshat dhe dymbëdhjetë vjet nuk doli prej tij. Ai vetë merrej me edukimin tim

dhe kurrë nuk do të ndahej nga unë, nëse vëllai i tij, xhaxhai im, nuk do të qe kthyer te ne në fshat. Ky, xhaxhai, banonte gjithë kohën në Petërburg dhe zinte një vend mjaft të rëndësishëm. Ai e bindi babanë të më dorëzonte në duart e tij, sepse babai në asnjë mënyrë nuk donte ta braktiste fshatin. Xhaxhai i nxori atij justifikimin, se një vogëlushi të moshës sime i bën dëm të jetojë në vetmi të plotë, se me një edukator të vrenjtur dhe të heshtur gjatë gjithë kohës siç ishte im atë, unë me siguri do të mbetesh mbrapa nga moshatarët e mi, madje mund të prishej edhe vet karakteri im. Babai rezistoi gjatë ndaj thirrjeve të vëllait, por i hapi rrugë, më në fund. Unë qava kur u ndava me babanë; e doja, megjithëse kurrë nuk i kisha parë buzëqeshje në fytyrë, por, pasi shkova në Petërburg, e harrova shpejt follenë tonë të errët dhe pa gëzim. Unë hyra në shkollën e kadetëve dhe nga shkolla kalova në regjimentin e gardës. Çdo vit vija në fshat për disa javë dhe çdo vit e gjeja babanë gjithnjë e më të zymtë, të zhytur në vetvete, të menduar, deri në druajtje. Shkonte çdo ditë në kishë dhe pothuajse u çmësua të flasë. Në një prej vizitave të mia (isha rreth njëzet e ca vjeç) për herë të parë pashë në shtëpinë tonë një vajzë të vogël, hollushe, sy zezë nja dhjetë vjeçe, pra Asjën. Babai tha se ishte jetime dhe e kishin marrë për ta ushqyer. U shpreh pikërisht kështu. Unë nuk i kushtova vëmendje të veçantë; ajo ishte e egër, e shpejtë dhe e heshtur si bishës dhe, sapo hyja në dhomën e dashur të babait tim, një dhomë e madhe dhe e errët, ku dha shpirt e ndjera nëna ime dhe, ku edhe ditën ndizeshin qirinj, ajo menjëherë fshihej prapa kolltukut volterian të babait ose mbrapa dollapit me libra. Ndodhi, që në tre-katër vitet e mëvonshme detyrat e shërbimit më penguan të shkoja në fshat. Çdo muaj merrja nga babai letra të shkurtra. Asjën e zinte në gojë rrallë, edhe atëherë shkarazi. Ai ishte mbi pesëdhjetë vjeç, por dukej ende si djalë i ri. Merreni me mend tmerrin tim: papritur e padyshuar, mora një letër nga administruesi i pronës, ku më njoftonte për sëmundjen vdekjeprurëse të babait tim dhe

më lutej të shkoja sa më shpejt, nëse doja të ndahesha me të. Unë u nisa menjëherë dhe fatmirësisht babanë e gjeta gjallë, por në grahmen e fundit. U gëzua pamasë, më pushtoi me duart e holluara, më vështroi gjatë në sy, nuk di nëse ishte shikim provokues, apo lutës dhe, pasi e mori fjalën time se do t'ia plotësoja dëshirën, i tha shërbëtorit të fuste brenda Asjën. Plaku e solli: ajo mezi mbahej në këmbë dhe i dridhej gjithë trupi.

- Ja, - më tha i sforcuar babai, - ta lë amanet vajzën time, motrën tënde. Të gjitha do t'i marrësh vesh nga Jakovi, - shtoi duke treguar shërbëtorin.

Asja nisi të qajë me ngashërim dhe u plas me fytyrë në krevat... Mbas gjysmë ore, babai mbaroi.

Ja se çfarë mora vesh. Asja ishte vajza e babait tim dhe e Tatjanës, ish-shërbëtores së nënës sime. E mbaj mend shumë mirë këtë Tatjanën, më kujtohet trupi i saj i gjatë, i rregullt, fytyra e rreptë, e mençur, me sy të mëdhenj të errët. Ajo njihej si vajzë krenare, por e paafruar. Me sa munda të kuptoj nga fjalët e pathëna deri në fund, të Jakovit, babai u lidh me të disa vite më vonë pasi kishte vdekur nëna ime. Tatjana atëherë nuk banonte në shtëpinë e zotërisë, por në izbë, te motra e saj e martuar, që kujdesej për bagëtinë. Babai im ishte lidhur fort me të dhe mbas largimit tim, ai desh të martohej me të, por ajo nuk kishte pranuar të bëhej bashkëshortja e tij, edhe pse ai e luste vazhdimisht.

E ndjera Tatjana Vasilevna, - kështu më kish thënë Jakovi, duke qëndruar te dera me duar të hedhura mbrapa, - ishte e arsyeshme dhe nuk donte ta fyente babanë tuaj. “Ç’grua më ke mua? Ç’zonjë jam unë?” Kështu tha në praninë time.

Tatjana as nuk desh të kalonte në shtëpinë tonë dhe vazhdonte të banonte te motra e saj, bashkë me Asjën. Në fëmijëri e shikoja Tatjanën vetëm në festa, në kishë. Lidhur kokës një shami të errët, krahëve

hedhur një shall të verdhë, ajo futej në turmë, afër dritares, profili i drejtë pasqyrohej në xhamin e tejdukshëm, dhe lutej e bindur dhe krenare, duke u përkulur thellë sipas së vjetrës. Kur më mori xhaxhai, Asja ishte dy vjeç, kurse rreth moshës nëntë vjeçe, humbi nënën.

Mbas vdekjes së Tatjanës, babai e mori menjëherë Asjën në shtëpi. Edhe më përpara kish shprehur dëshirën ta kishte pranë vetes, por Tatjana edhe këtë nuk e pranoi. Merreni me mend se çfarë mund të ketë ndodhur në shpirtin e Asjës, kur e morën te të jetonte te shtëpia e zotërisë, kur i veshën për herë të parë fustan mëndafshi dhe i puthën dorën. E ëma, sa qe gjallë, ishte e rreptë me të; te babai ajo kishte liri të plotë. Ai ishte mësuesi i saj, përveç tij, nuk kish parë tjetër njeri. Ai nuk e llastonte, nuk merrej me të, por e donte marrëzisht dhe kurrë e asgjë nuk i ndante, por thellë në shpirt ndihej fajtor para saj. Shumë shpejt Asja kuptoi se ishte figura kryesore në shtëpi; e dinte, se zotëria ishte babai i saj. Po aq shpejt kuptoi pozicionin e saj të rremë. Tek ajo u zhvillua një egoizëm i madh dhe një mosbesim, zakone të dëmshme iu rrënjosën, thjeshtësia u zhduk. Ajo donte (ma kish thënë vetë njëherë) ta detyronte gjithë botën të harronte prejardhjen e saj, i vinte turp për të ëmën, i vinte turp nga vetja dhe krenohej me të. E shikoni, pra, ajo dinte dhe di aq shumë, sa nuk duhej t'i mësonte në moshën e saj... Mos vallë është faji i saj? Brenda saj zhvilloheshin forca të reja, gjaku i ziente, por pranë nuk kish asnjë dorë që ta drejtonte. Pavarësi e plotë në çdo gjë! Mos ishte e lehtë ta përballoje? Ajo nuk donte të binte më poshtë se zonjëzat e tjera; u hodh në libra. Çfarë e mirë mund të vinte? Jeta e nisur shtrembër, u zhvillua shtrembër, por zemra nuk iu prish, shpëtoi.

Dhe ja, unë, djaloshi njëzetvjeçar, u ndodha papritur me vajzën trembëdhjetëvjeçare në duar! Ditët e para, mbas vdekjes së tim ati, me tingullin e parë të zërit tim, atë e zinin dridhmat, përkëdheljet e mia i fusnin brengë dhe vetëm pak e nga pak, me kalimin e kohës, u mësua me mua. Ç'është e vërteta, pastaj, kur u bind se unë e pranoja për motër

dhe nisa ta doja, si motër, u lidh çmendurisht me mua: ajo nuk përjetonte asnjë ndjenjë përgjysmë.

Unë e solla në Petërburg. Sado që e kisha të dhimbshme të ndahesha, - nuk mundesha të jetoja me të; e futa në një shkollë me konvikt nga më të mirat. Asja e kuptoi domosdoshmërinë e ndarjes sonë, por e filloi me sëmundje dhe desh vdiq. Pastaj duroi dhe jetoi në konvikt për katër vjet, por nuk e prisja që ajo të mbetej, pothuajse, e njëjta, siç qe përpara. Përgjegjësja e konviktit shpesh më ankohej për të. “Edhe nuk e dënon dot, - më thoshte ajo, - edhe përkëdheljeve nuk u jepet”. Asja i kapte shpejt gjërat, mësonte shkëlqyeshëm, më mirë se të gjithë, por në asnjë mënyrë nuk desh t’i afrohej nivelit mesatar, tregohej kokëfortë, gjithçka e shikonte të zymtë... Unë nuk mund t’i hidhja shumë faj: në gjendjen e saj, ajo, ose duhej të bënte lajka, ose të mos përzihej, të egërsohej. Nga të gjitha shoqet, ajo lidhi shoqëri vetëm me një vajzë të shëmtuar dhe të varfër, që e kishin përzënë nga konvikti. Vajzat e tjera me të cilat mësonte, pjesa më e madhe rridhnin nga familje të mira, nuk e donin, e thumbonin dhe i hiqnin vërejtje si të mundeshin; Asja nuk u hapte rrugë aspak... Njëherë në mësim, pedagogu nisi të fliste për veset. “Gënjeshtra dhe frika janë veset më të këqija”, - foli me zë të lartë Asja. Pra, ajo vazhdonte të ecte në rrugën e vet. Vetëm mënyrat e të vepruarit ishin më të mira: megjithëse, edhe nga kjo anë, nuk kishte arritur shumë.

Kur ajo mbushi shtatëmbëdhjetë vjeçe, ishte e pamundur të qëndronte ende në konvikt. Ndodhesha në një vështirësi mjaft të madhe. Befas, më lindi një mendim i mirë; të dilja në lirim, të shkoja jashtë shtetit për një ose dy vjet dhe ta merrja me vete Asjën. U tha, u bë. Dhe ja, ne ndodhemi në brigjet e Rinit, ku përpiqem të merrem me pikturë, kurse ajo... bën prapësira dhe marrëzira si më parë. Tani, shpresoj se nuk do ta gjykoni shumë rreptë. Edhe pse shtiret sikur nuk do të dijë për asgjë, vlerëson mendimin e secilit, veçanërisht tuajin.

Dhe Gagini përsëri e vuri buzën në gaz me buzëqeshjen e tij të qetë. Unë ia shtrëngova fort dorën.

- Ashtu ka mbetur, - foli përsëri Gagini, - më ka gjetur belaja me të. Ajo është si barut. Deri tani asnjë nuk i ka pëlqyer, por hall i madh, po të dashurojë ndonjë! Ndonjëherë, nuk di si t'ia bëj me të. Këto ditë, ku nuk i kish shkuar mendja: papritur filloi të më bindte se kam filluar të sille më ftohtë se përpara, se ajo vetëm mua më do dhe do të më dojë gjithë jetën vetëm mua... Si i tha këto, qau aq shumë...

- Ja se çfarë... – fola dhe kafshova gjuhën.

- Më thoni, ju lutem, - e pyeta Gaginin, ne u hapëm me njëri-tjetrin, - vërtet, deri tani nuk i ka pëlqyer asnjëri? Po, a ka njohur në Petërburg djem të rinj?

- Ata nuk i pëlqenin fare. Jo, Asjës i duhet një hero, një njeri i rrallë, i jashtëzakonshëm, ose një bari i bukur në një qafë mali. Po, si shumë fola, u bëra llafazan, ju pengova edhe juve, - shtoi duke u ngritur.

- Kam një mendim, - i thashë, - shkojmë nga ju, nuk dua të kthehem në shtëpi.

- Po puna që kishit?

Unë nuk fola, Gagini vuri buzën në gaz me shpirtmirësi dhe ne u kthyem në L. Kur pamë vreshtin e njohur dhe shtëpinë e bardhë lart në mal, unë ndjeva një farë ëmbëlsie, po, një ëmbëlsi në zemër, sikur në fshehtësi, më hodhën atje pak mjaltë. U ndjeva i lehtësuar pas tregimit të Gaginit.

IX

Asja na priti te pragu i shtëpisë. Unë prisja që ajo të qeshte, por, përkundrazi, doli e tëra e zbehtë, e heshtur dhe me sy të ulura.

- Ja ai, erdhi përsëri, - tha Gagini, - dhe desh vetë të vinte.

Asja më hodhi një vështrim pyetës. Unë ia zgjata dorën dhe kësaj here ia shtrëngova fort gishtërinjtë e ftohtë. M'u dhimbs shumë. Tani unë kuptova tek ajo shumë gjëra që më përpara më ngatërronin: shqetësimi i brendshëm, pazotësia për t'u përmbajtur, dëshira për ta nxjerrë veten në pah, të gjitha m'u bënë të qarta. Hodha vështrimin brenda këtij shpirti: një peshë e fshehtë e shtypte pa pushim atë, përzihej me alarm dhe goditej sedra pa përvojë, por e gjithë qenia e saj synonte tek e vërteta. Së fundmi kuptova se përse më tërhiqte kjo vajzë e vogël e çuditshme; ajo më joshte jo vetëm me bukurinë gjysmë të egër, të derdhur nëpër trupin e saj të hollë, por më pëlqente edhe shpirti i saj

Gagini nisi të rrëmonte në vizatimet e tij, ndërsa unë i propozova Asjës të bënim një shëtitje nëpër vresht. Ajo pranoi menjëherë, me një gatishmëri të gëzuar dhe të bindur. Zbritëm deri në gjysmë të malit dhe u ulëm në plloçën e gjerë.

- Nuk u mërzitët pa ne? – foli Asja.

- Po ju, u mërzitët pa mua? – pyeta.

Asja ktheu kokën nga unë dhe më shikoi.

- Po, - u përgjigj ajo. – Është mirë në male? – vazhdoi në çast. - Janë të larta ato? Më të larta se retë? Më tregoni çfarë keni parë. Ju po i tregonit vëllait, por unë nuk dëgjova asgjë.

- Pse duhej të iknit? – theksoi ai.

- Unë ikja... sepse... Tani nuk do të iki, - shtoi ajo me përkëdheli të besueshme në zë. - Sot ishit i zemëruar.

- Unë? - Nuk kisha arsye...

- Nuk e di, por ju ishit i mërzhitur dhe ikët i zemëruar. Unë u mërzhita që ikët ashtu dhe jam e lumtur që u kthyet sërish.

- Edhe unë jam i gëzuar që u ktheva, - foli ai.

Asja lëvizi supet siç bëjnë shpesh fëmijët kur ndjehen mirë.

- E di, unë di të lexoj mendimet! – vazhdoi ajo. – Më ka ndodhur, që mjaft të dëgjoja zërin e babait në dhomën tjetër, për ta kuptuar nëse ishte i kënaqur nga unë apo jo.

Deri më sot Asja asnjëherë nuk më kish folur për babanë e saj. Kjo më habiti.

- E keni dashur babanë? – thashë dhe papritur, si për inat, ndjeva se po skuqesha.

Edhe ajo u skuq dhe nuk foli. Heshtëm që të dy. Larg në lumin Rin, lundronte me shpejtësi dhe nxirrte tym vapori. Ne ngritëm sytë e po e shikonim.

- Pse nuk po tregoni? – pëshpëriti Asja.

- Pse qeshët sot, kur sapo më patë mua? – e pyeta.

- As vetë nuk e di. Ndonjëherë më vjen për të qarë, kurse unë qesh.

Nuk duhet të më gjykoni... sipas atyre që bëj. Ah, po, ç'është kjo përralla mbi Lorelejën?¹⁴ Ai shkëmbi që duket, i saj është? Thonë, se në fillim i fundosi të gjitha barkat, pastaj, si ra në dashuri, u mbyt edhe vetë. Më pëlqen kjo përrallë. Fray Luizë më tregon lloj-lloj përrallash. Fray Luizë ka një mace të zezë me sy të verdhë...

Asja ngriti kokën dhe shkundi kaçurrelat.

- O, sa mirë që ndjehem, - foli ajo.

---

¹⁴ "Përralla për Lorelën" – legjenda romantike gjermane për Lorelejën – vajzën e Rinit.

Në këtë çast arritën deri te ne tinguj të shkëputur, të njëlojtë. Qindra zëra njëherësh dhe me ritëm përsëritnin një refren lutjeje: turma besimtarësh me kryqe dhe fytyra shenjtorësh në një beze të ngulur në shklop, zgjatej poshtë në rrugë...

- Sikur të shkoja me ta, - tha Asja, duke u vënë veshin shpërthimeve të zërave, që sa vinin e dobësoheshin.

- Kaq shumë besoni?

- Sikur të iki diku larg, të lutem, të bëj një heroizëm të madh, - vazhdonte ajo. Ditët fluturojnë, jeta do të ikë, po ne, çfarë kemi bërë?

- Ju jeni ambicioze, - vërejta, - ju nuk doni të jetoni kot, ju doni të lini gjurmë pas vetes ...

- Mos vallë nuk arrihet?

“Nuk është e mundur”, - përpak sa nuk e përsërita... Por pashë sytë e saj të ndriçuar dhe përsërita vetëm:

- Përpiquini!

- Më thoni, - foli Asja, mbas një heshtjeje jo të gjatë, gjatë së cilës i kaluan disa hije nëpër fytyrën tashmë të zbehur, - juve ju pëlqente shumë ajo dama... Ju kujtohet, vëllai piu për shëndetin e saj te rrënojat, ditën e dytë të njohjes sonë.

Unë qesha.

- Vëllai juaj bëri shaka, asnjë damë nuk më ka pëlqyer, të paktën tani për tani nuk më pëlqen asnjë.

- Po çfarë ju pëlqen te gratë? – pyeti Asja, duke e hedhur kokën lart me një kureshtje të çiltër.

- Sa pyetje e çuditshme! – u përgjigj ai.

Asja u turpërua pakëz.

- Nuk duhej t’ju kisha bërë një pyetje të tillë, apo jo? Më falni. Jam mësuar të them gjithçka më vjen ndërmend. Prandaj kam frikë të flas.

- Flisni, për hir të perëndisë, mos kini frikë, - vazhdova, jam i gëzuar që ju, më në fund, nuk keni ndrojtje.

Asja uli sytë nga turpi dhe ia dha gazit me një të qeshur të qetë e të lehtë. Nuk e kisha parë të qeshte kështu më parë.

- Pra, tregoni, - vazhdonte ajo, duke sheshuar fundin e fustanit dhe duke e shtruar te këmbët, sikur do të rrinte për një kohë të gjatë, - tregoni ose më lexoni ndonjë gjë, siç na keni lexuar nga “Onjegini”, në e mbani mend.

Ajo papritur ra në mendime...

Ku janë sot kryqi dhe hija e degëve

Mbi nënën time të ngratë!¹⁵

- recitoi ajo me gjysmë zëri.

- Pushkini nuk e ka kështu, – vërejta unë.

- Unë do të desha të isha Tatjana, - vazhdonte ajo po aq e menduar. Tregoni, - foli me gjallëri.

Por unë nuk e kisha mendjen te tregimet. Unë e shikoja atë, të mbuluar krejt nga rrezet e diellit, të qetësuar fare dhe të urtë. Rreth nesh, poshtë nesh, sipër nesh çdo gjë ndriçonte me gëzim, në qiell, tokë dhe ujë. Edhe ajri vet dukej i ngopur me shkëlqim.

- Shikoni, sa bukur! – thashë, duke e ulur padashur zërin.

- Po, bukur! – u përgjigj ajo qetë, pa shikuar nga unë. – Po të ishim ne të dy zogj, si do të vërtiteshim, si do të fluturonim! Dhe do të zhyteshim në këtë kaltërsi... Por ne nuk jemi zogj.

- Por ka mundësi të na dalin krahë, - ia ktheva.

- Si kështu?

- Do rroni dhe do ta mësoni. Ka ndjenja, që mund të na ngrenë nga toka. Mos u shqetësoni, ju do të keni krahë.

- Po ju, a keni pasur?

- Si t’ju them... më duket, deri tani nuk kam fluturuar.

¹⁵ “Ku është sot kryqi... etj. – citat nga romani “Eugjen Onjegini” (kr. VIII).

Asja ra prapë në mendime. Unë përkulesha lehtaz nga ajo.

- Dini të kërceni vals? – pyeti ajo papritur.

- Di, - u përgjigja pakëz i shqetësuar.

- Atëherë, shkojmë, shkojmë... Do t'i lutem vëllait t'i bjerë për ne valsit... Ne do ta imagjinojmë veten duke fluturuar si të na kishin dalë krahë.

Ajo vrapoi drejt shtëpisë. Edhe unë vrapova mbas saj dhe pas pak çastesh, ne rrotulloheshim në dhomën e ngushtë, nën tingujt e ëmbël të Lannerit. Asja e kërcente valsën shkëlqyeshëm, me afsh. Diçka e butë, femërore u zbulua papritur pas pamjes së saj prej vajze të rreptë. Dora ime ndjeu për një kohë të gjatë prekjen e shtatit të brishtë, për një kohë të gjatë dëgjoja frymëmarrjen fare afër, të shpeshtuar, për një kohë të gjatë më shfaqeshin sytë e zinj, të palëvizshëm, pothuajse të mbyllur, në fytyrën e zbehtë, por të gjallëruar, të mbuluar përnjëherësh nga kaçurrelat.

X

E gjithë dita kaloi si jo më mirë. Ne loznim si fëmijë. Asja ishte shumë e ëmbël dhe e thjeshtë. Gagini gëzohej kur e shihte. Unë ika vonë. Kur hymë në mes të Rinit, iu luta lundrarit ta drejtonte barkën poshtë sipas rrjedhës. Plaku u dha lopatave dhe lumin madhështor po e linim pas. Duke parë përreth, duke dëgjuar, duke sjell ndërmend, befas ndjeva një shqetësim të fshehtë në zemër. Ngrita sytë drejt qiellit, por as në qiell nuk kish qetësi: e larosur me yje, zemra lëkundej, lëvizte, dridhej. Unë përkulesha mbi lumë... Po, edhe në atë thellësi të errët, të ftohtë, edhe atje lëkundeshin e dridheshin yjet. Një gjallëri alarmuese më fanepsej kudo dhe shqetësimi brenda meje rritej. U vara në anë të

barkës... Pëshpërma e erës në veshë, gurgullima e qetë e ujit pas kicët, më trazonin. Madje as flladi i valës nuk më freskonte. Në breg këndoi bilbili dhe më molepsi me helmin e ëmbël të tingujve të tij. Lotët po më zienin në sy, por këta nuk ishin lot të një vrulli të kotë. Ajo që ndieja, ishte një ndjesi e turbullt e dëshirave të gjithanshme, e sprovuar pak kohë më parë, kur shpirti zgjerohet, jehon, kur i duket se kupton çdo gjë dhe dashuron çdo gjë... Jo! Brenda meje u ndez etja për lumturi. Unë ende nuk guxoja t'i vija emër: etje për një lumturi, lumturi deri në velje, ja se çfarë kërkoja, ja pse vuaja... Por varka lundronte dhe plaku-lundrar rrinte ulur dhe dremiste i përkulur mbi lopata.

XI

Të nesërmen, kur po shkoja te Gaginët, nuk e pyeta veten, në kisha rënë në dashuri me Asjën, por gjithë kohës mendoja për të; fati i saj më fuste në mendime, i gëzohesha afrimit tonë të papritur. E ndieja se vetëm nga dita e djeshme e njoha atë, deri atëherë ajo më kthente shpinën. Dhe ja, kur u hap para meje, me çfarë drite magjepsëse u ndriçua pamja e saj. Sa e re ishte për mua kjo pamje, sa hire të fshehta futeshin me droje në të...

Gjithë gjallëri, ecja nëpër rrugën e njohur, duke vështuar pa pushim shtëpinë që zbardhonte së largu; unë jo vetëm që nuk mendoja për të ardhmen, por as për të nesërmen, gjithsesi ndihesha mirë.

Asja u skuq kur hyra në dhomë. Vura re se ajo ishte stolisur përsëri, por shprehja e fytyrës nuk i shkonte me veshjen, fytyra ishte mbuluar nga një tis i trishtë. Kurse unë erdha aq i gëzuar! Madje, m'u duk se ajo, si zakonisht, do të kishte ikur, por u përmbajt dhe nuk u largua. Gagini ndodhej në atë gjendjen e veçantë të zjarrit dhe tërbimit

mjeshtëror, e cila në formën e krizës, papritur i bën për vete diletantët, kur do të përfytyrojnë, se ia dolën “ta kapin natyrën për bishti”, - siç shprehen ata. Ai qëndronte i tëri i shpupuritur dhe i përlyer me bojëra para bezes së hapur dhe, duke kaluar gjerësisht mbi të penelin, pothuajse me rreptësi më tundi kokën, u tërhoq, puliti sytë dhe përsëri u përkul mbi tablonë. Unë nuk desha ta pengoja dhe u ula pranë Asjës. Sytë e saj të errët, u drejtuan ngadalë tek unë.

- Sot, jeni krejt ndryshe nga ajo vajza e djeshme, - vëreja, pas përpjekjesh të padobishme për të zgjuar tek ajo buzëqeshje.

- Po, nuk jam, - pranoi ajo me një zë të ngadaltë dhe të mbytur. - Nuk kam gjë, vetëm se nuk kam fjetur mirë dhe kam menduar gjithë natën.

- Për çfarë keni menduar?

- Oh, për shumë gjëra njëherazi. Ky është një zakon i trashëguar nga moshë e vogëlisë, që prej kohës kur jetoja me nënën...

Ajo i tha këto fjalë duke i vënë të gjitha forcat dhe pastaj e përsëriti edhe një herë.

- Kur jetoja me nënën mendoja: pse njeriu nuk mund ta dijë se çdo të ndodhë me atë? Ndonjëherë e shikon të keqen, por nuk mund të shpëtosh prej saj. Përse nuk mund ta themi asnjëherë gjithë të vërtetën?... Pastaj, unë mendoja, se nuk dija asgjë dhe më duhej të mësoja. Unë e ndiej të nevojshme të më riedukojnë, sepse jam edukuar keq. Nuk di t'i bie as pianos, nuk di të vizatoj, madje as për të qepur nuk kam mësuar si duhet. Nuk kam asnjë cilësi, pra nuk jam e këndshme. Të jetosh me mua duhet të jetë mërzi e madhe.

- Jeni e padrejtë me veten, - vëreja. - Ju keni lexuar shumë, jeni me shkollë, pastaj me mendjen që keni...

- Mendoni se jam e mençur? - më pyeti me një kureshtje naive, saqë padashur unë nisa të qesh, po ajo as nuk e vuri buzën në gaz. - Vëllaçko, si mendon, a jam e mençur? - e pyeti Gaginën.

Ai nuk iu përgjigj dhe vazhdoi të punonte, duke i ndërruar pa pushim penelat dhe duke ngritur lart dorën.

- Edhe vetë, ndonjëherë, nuk e di se çfarë kam në kokë, - vazhdonte Asja po me atë pamje të mendueshme. – Ndonjëherë, kam frikë nga vetvetja, për perëndi! Ah, unë do të desha... A është e vërtetë, se gratë nuk duhet të lexojnë shumë?

- Nuk duhet shumë, por...

- Më thoni, çfarë duhet të lexoj? Më thoni, çfarë duhet të bëj? Unë do të bëj çdo gjë që do të më thoni, - shtoi ajo, duke m'u drejtuar me një mosbesim të dliërë.

Më zuri në befasi dhe nuk dija se çfarë t'i thosha.

- Nuk do të mërziteni me mua?

- Më falni, ç'janë këto? - nisa të them.

- O, faleminderit! – u kthye Asja. – Kurse unë mendoja se do të mërziteshit.

Dhe dora e saj e vockël, e nxehtë, ma shtrëngoi fort timen.

- N.! - thirri në atë çast Gagini: mos e kam sfondin e errët?

Unë iu afrova. Asja u ngrit dhe u largua.

XII

Ajo u kthye mbas një ore, qëndroi te dyert dhe më thirri me dorë.

- Dëgjoni, - tha ajo, - po të vdes, a do t'ju vinte keq për mua?

- Çfarë janë këto mendime që keni sot! – ngrita zërin.

- Unë përfytyroj se së shpejti do të vdes, ngandonjëherë më duket sikur çdo gjë rreth meje më lë lamtumirën. Më mirë të vdesësh,

sesa të jetosh kështu... Ah! Mos më shikoni ashtu, vërtet, nuk shtirem. Përndryshe, do të kem prapë frikë nga ju.

- Pse vallë, keni pasur frikë nga unë?

- Të them të drejtën, nëse jam e çuditshme ky nuk është faji im, - vijoi ajo. –Shikoni, as të qesh nuk mundem...

Ajo mbeti e trishtuar dhe e shqetësuar deri në mbrëmje. Me të po ndodhte diçka, të cilën nuk po arrija ta kuptoja. Shikimi i saj ndalte shpesh te unë, zemra ime mblidhej në heshtje nga ky shikim enigmatik. Ajo dukej e qetë, kurse unë, teksa e shikoja, kisha dëshirë t'i thosha, që të mos shqetësohej. Unë e admiroja. Tek tiparet e zbehura, në lëvizjet e pavendosura e të ngadalësuara gjeja një bukuri prekëse, kurse unë i dukeshja asaj me humor të keq.

- Më dëgjoni, - më tha pak para ndarjes, - mua më mundon mendimi, që ju më konsideroni mendjelehtë... Fillimisht duhet t'u besoni gjithmonë atyre që do t'ju them, por dua që edhe ju të jeni i hapur me mua. Ju jap fjalën e nderit, se do t'ju them gjithmonë të vërtetën.

Kjo “fjalë e nderit” më detyroi të qesh përsëri.

Ej, mos qeshni, - foli me gjallëri, - përndryshe edhe unë do t'ju them sot, atë që më thatë ju dje: “pse qeshni?” Dhe, pasi heshti pak, shtoi: - a ju kujtohet që dje folët për krahë? Mua më dolën krahët, por nuk kam ku të fluturoj.

- Jo, ju lutem, - thashë, - para jush gjithë rrugët janë të hapura Asja më pa drejt, pa m'i hequr sytë.

- Ju sot keni mendim të keq për mua, - foli ajo, duke vrenjtur vetullat.

- Unë? Mendim të keq? Për ju!..

- Ç'është kështu me ju, sikur ju kanë bërë dush me ujë të ftohtë, - ma preu Gagini. – Doni t'i bie valsit si dje?

- Jo, jo, - kundërshtoi Asja dhe shtrëngoi duart, - sot në asnjë mënyrë!

- Nuk të detyroj, qetësohu...

- Në asnjë mënyrë, - përsëriste duke u zverdhur.

.....

“Mos vallë ajo më dashuron?” – mendoja, kur po i afrohesha Rinit që përplaste valët me shpejtësi.

XIII

“Mos vallë ajo më dashuron?” - pyesja veten të nesërmen, kur sapo u zgjova. Nuk desha të shikoja brenda vetvetes. E ndieja se pamja e saj, pamja e “vajzës me një të qeshur të zgjatur”, kishte zënë vend thellë në shpirtin tim dhe nuk do të ndahesha lehtë prej saj. Unë shkova në L. dhe mbeta atje gjithë ditën; Por Asjën e pashë vetëm shkaras. Ajo ishte e sëmurë, i dhimbte koka. Zbriti poshtë vetëm për një çast, me ballin e lidhur, e zbehtë, e dobët, me sy pothuajse të mbyllur; bëri një buzëqeshje të vakët dhe tha: “Do kalojë, nuk është gjë; çdo gjë do kalojë, a nuk është e vërtetë?” - dhe iku. Unë u mërzita dhe u trishtova, sikur kisha një zbrazëti nga brenda, megjithatë, nuk desha të ikja dhe u ktheva vonë pa e parë atë.

Mëngjesi i ditës tjetër kaloi si në gjysmë gjumë të ndërgjegjes. Desha të merresha me punë, nuk mundesha. Desha të mos bëja asgjë dhe të mos mendoja, por edhe këtu nuk ia dola mbanë. Bridhja nëpër qytet, kthehesha në shtëpi, dilja përsëri.

- Ju jeni zoti N.? – befas u dëgjua mbas meje një zë fëmije. Unë ktheva kokën: para meje qëndronte një djalë i vogël. – Këtë e keni nga frejlejn Annette, - shtoi ai, duke më dhënë pusullën.

Unë e hapa dhe e njoha shkrimin jo të rregullt dhe të shpejtë të Asjës. “Kam nevojë t’ju shoh patjetër, - më shkruante ajo. - Ejani sot, në orën katër, te kishëza prej guri, në rrugë, pranë rrënojave. Sot jam treguar e pakujdesshme... Ejani, për hir të zotit, do t’i merrni vesh të gjitha... I thoni të dërguarit po”.

- Do të ketë përgjigje? – më pyeti djali i vogël.

- Thuaji, se Po, - iu përgjigja.

Vogëlushi iku.

XIV

Unë u ktheva në dhomën time, u ula dhe rashë në mendime. Zemra më rrihte fort. E rilexova disa herë pusullën e Asjës. Ngrita sytë dhe pashë orën: nuk kish shkuar ende dymbëdhjetë.

U hap dera dhe hyri Gagini.

Fytyrën e kish të vrenjtur. Ai më kapi dorën dhe ma shtrëngoi fort. Dukej shumë i shqetësuar.

- Çfarë keni, kështu? – e pyeta.

Gagini mori karrigen dhe u ul karshi.

- Në ditën e katërt, - nisi me një buzëqeshje jo të lirë dhe duke i ngecur fjala, - ju çudita me tregimin tim, sot do t’ju çudis edhe më shumë. Tjetërkujt, me siguri, nuk do të vendosja... aq hapur... Por ju jeni njeri fisnik, ju jeni miku im, a është kështu? Dëgjoni: motra ime, Asja, ka rënë në dashuri me ju.

Unë u drodha i tëri dhe u drejtova pakëz ...

- Motra juaj, ju thoni...

- Po, po, - ma preu Gagini. – Unë ju them se ajo është e çmendur dhe mua do të më luajë nga mendtë. Por, për fat të mirë, nuk di të

gënjejë dhe ka besim te unë. Oh, çfarë shpirti ka ajo... por, me siguri, do ta marrë veten në qafë.

- Më duket se po gaboheni, - thashë.

- Jo, nuk gabohem. Dje, e dini, ajo pothuajse gjithë ditën ndenji shtrirë, nuk hëngri asgjë, por nuk ankohej... Ajo nuk ankohet kurrë. Unë nuk u bëra merak, megjithëse andej nga mbrëmja kishte pak temperaturë. Sot, në orën dy të natës më zgjoi zonja e shtëpisë: “Shkoni, - më tha, - te motra juaj, se nuk ndihet mirë”. Unë vrapova tek Asja dhe e gjeta të veshur, me ethe, me lot në sy. Koka i digjej, dhëmbët i kërcisnin. “Çfarë ke? – e pyeta. – Je sëmurë?” Ajo m’u hodh në qafë dhe nisi të më lutet që ta largoj sa më shpejt, nëse doja që të mbetej gjallë... Unë nuk po kuptoja asgjë. Përpiqesha ta qetësoja... Të qarat me ngashërim i shtoheshin... dhe papritur, përmes të qarave, dëgjova... Pra, me një fjalë, unë dëgjova, që ajo ju dashuron. Ju siguroj, ne të dy jemi njerëz të matur dhe nuk mund ta marrim me mend, sesa thellë e ndien dhe se me çfarë force të madhe shprehen tek ajo këto ndjenja. Kjo i vjen po aq papritur dhe po me aq forcë, si stuhia. Ju jeni një njeri shumë i dashur, - vazhdonte Gagini, - por, përse ju dashuron në këtë mënyrë, këtë, të them të drejtën, nuk e kuptoj. Ajo thotë se u lidh me ju me shikimin e parë. Prandaj qante atë ditë, kur mundohej të më bindte se, përveç meje, nuk donte të dashuronte askënd tjetër. Asaj i duket, se ju e urreni, se, me siguri, ju e dini se cila është. Më pyeti nëse ua kam treguar historinë e saj. - Unë, kuptohet, mohova gjithçka. Por, ajo ka një ndjesi të tmerrshme. Dëshiron vetëm një gjë: të ikë, të ikë menjëherë. Unë ndenja me të deri në mëngjes dhe vetëm pasi i premtova, se nesër ne nuk do të qëndrojmë më këtu, - vetëm atëherë e zuri gjumi. Unë u mendova, u mendova dhe vendosa të bisedoj me ju. Më duket se Asja ka të drejtë: gjëja më e mirë është të ikim të dy që këtej. Dhe do të isha larguar që sot, po të mos më kish ardhur në kokë ky mendim, që më ndali. Ndoshta... nga ta dish? – Ju pëlqen motra ime?

Po të jetë kështu, përse ta largoj? Ja, pra vendosa, duke hedhur poshtë çdo druajte... Madje, edhe unë kam vënë re diçka... Unë vendosa... ta mësoj nga ju... I ngrati Gagini u turpërua. – Më falni, ju lutem, - shtoi ai, - nuk jam mësuar me këto punë të ngatërruara.

Unë ia kapa dorën.

- Ju doni të dini, - shqiptova me zë të fortë, - nëse më pëlqen ose jo motra juaj? Po, më pëlqen, madje shumë ...

Gagini më hodhi një shikim.

- Por, - vijoi duke iu mbajtur goja, - ju nuk do të martoheni me të?

- Si! Ju doni, që unë t'i përgjigjem kësaj pyetjeje? Gjykojeni vetë, a mundem unë tani...

- E di, e di, - ma preu Gagini, - unë nuk kam asnjë të drejtë të kërkoj nga ju përgjigje dhe pyetja ime është kulmi i mungesës së sjelljes. Por çfarë mendoni të bëjmë? Me zjarrin nuk bëhet shaka. Ju e njihni Asjën; ajo mund të sëmuret, të ikë, t'ju lerë takim... Një tjetër do të dinte ta fshihte dhe të priste, por jo Asja. Ajo e ka për herë të parë, kjo është edhe e keqja! Po ta shikonit si qante sot te këmbët e mia, do ta kuptonit edhe shqetësimin tim.

Unë nisa të mendoj. Fjalët e Gaginit: “do t'ju lerë takim”, më thernin në zemër. Mua m'u duk e turpshme të mos i përgjigjesha hapur çiltërsisë së tij të ndershme.

- Po, - thashë më në fund, - ju keni të drejtë. Para një ore unë mora nga motra juaj një pusullë. Ja ku është.

Gagini e mori pusullën, e pa me të shpejtë dhe i lëshoi duart në gjunjë. Shprehja e habitë në fytyrën e tij ishte shumë qesharake, por nuk ia kisha ngenë të qeshja.

Ju, po e përsëris, jeni njeri fisnik, - foli ai, - por çfarë të bëjmë tani? Si? Ajo dëshiron të ikë vetë dhe ju shkruan juve, qorton veten për pakujdesi... dhe kur arriti ta shkruajë këtë? Çfarë kërkon nga ju?

Unë e qetësova dhe u ulëm të bisedojmë me gjak të ftohtë, brenda mundësive, se çfarë duhej të bënim.

Ja se çfarë menduam më në fund: për të shpëtuar nga e keqja, unë duhej të shkoja në takim dhe të shpjegohesha çiltër me Asjën. Gagini do të rrinte në shtëpi dhe të bënte sikur nuk kishte dijeni për pusullën, kurse në mbrëmje vendosëm të takoheshim përsëri.

- Kam shumë besim te ju, - tha Gagini dhe më shtrëngoi dorën. – Kini mëshirë si për të, ashtu dhe për mua. Kurse ne, megjithatë, do të nisemi nesër, - shtoi ai duke u ngritur, - sepse ju nuk do të martoheni me Asjën.

- Më jepni afat deri në mbrëmje, - kundërshtova.

- Ju lutem, por unë e nuhas se nuk do të martoheni.

Ai iku, kurse unë u hodha mbi divan dhe mbylla sytë. Koka më vinte rrotull (si shumë mbresa u mblodhën në një kohë). Më vinte inat me çiltërsinë e Gaginit, me Asjën. Dashuria e saj edhe më gëzonte, edhe më trazonte. Unë nuk munda të kuptoj, se çfarë e detyroi t'ia thoshte të gjitha të vëllait. Pasiguria për të vendosur shpejt, pothuajse aty për aty, më mundonte në shpirt...

“Të martohem me një vajzë shtatëmbëdhjetë vjeçe, me natyrën e saj, si është e mundur!” - thashë duke u ngritur.

XV

Në orën e caktuar u hodha me varkë përmes Rinit në bregun tjetër dhe fytyra e parë që më takoi, ishte po ai djali i vogël, që kish ardhur tek unë në mëngjes. Ai, me sa dukej po më priste.

- Nga frejlejn Annette, - foli me pëshpërimë dhe më dha një pusullë tjetër.

Ajo më njoftonte për ndryshimin e vendit të takimit. Unë duhej të shkoja mbas gjysmë ore jo te kishëza, por në shtëpinë e fray Luizë, të trokisja poshtë dhe të ngjitesha në katin e tretë.

- Përsëri “po”?- më pyeti djali.

- Po, - përsërita dhe eca buzë bregut të Rinit.

Të kthehesha në shtëpi, nuk kishte kohë. Nuk desha të endesha nëpër rrugë. Përtej murit të qytetit gjendej një kopsht i vogël me një strehë për lojën kegli¹⁶ dhe për tryezat e meraklinjve të birrës. Unë hyra atje. Disa gjermanë të moshuar luanin në kegli. Topthat prej druri rrotulloheshin me kërcitje, më të rrallë dëgjoheshin thirrje aprovuese. Kamerierja që shërbente, një vajzë e lezetshme me sy të përлотur, më solli një gotë birrë. Unë e pashë në sy. Ajo u kthye me të shpejtë dhe u largua tutje.

- Po, po, - foli një qytetar i shëndoshë e faqekuq i ulur po aty. – Ganheni jonë sot është shumë e mërzitur, se i fejuari i saj shkoi ushtar.

Unë nisa ta shikoj: ajo ishte strukur në një qoshe dhe kishte mbështetur faqen te dora. Lotët i pikonin njëri pas tjetrit nëpër gishtërinj. Dikush kërkoi birrë; ajo ia çoi gotën me birrë dhe prapë u kthye në vendin e saj. Hidhërimi i saj ndikoi tek unë. Fillova të mendoj për takimin që më priste, por mendimet e mia ishin për një përkujdesje, pra mendime jo të gëzuara. Në këtë takim nuk shkoja me zemër të lehtë, nuk prisja t’u jepesha gëzimeve të dashurisë së ndërsjellë. Mua më priste përpara mbajtja e fjalës së dhënë, përmbushja e detyrës së vështirë. “Me të nuk duhet bërë shaka” – këto fjalë të Gaginit, m’u ngulën si shigjeta në zemër. Ditën e katërt, në këtë varkë të shtyrë nga dallgët, a nuk digjesha vallë nga etja për lumturi? Ia kisha dalë mbarë, por lëkundesha, e largoja, unë duhej ta largoja tutje... Ardhja e saj papritur, më trondiste. Vetë Asja, me kokën e ndezur, me të kaluarën e saj, me edukatën e saj, kjo krijesë tërheqëse, por e çuditshme, të them të

---

¹⁶ *Kegli – një lojë.*

drejtën, më fuste frikën. Për një kohë të gjatë luftuan brenda meje ndjenjat e trazuara. Po afrohej afati i caktuar. “Unë nuk mund të martohem me të, - vendosa më në fund, - ajo nuk do ta marrë vesh, që edhe kam rënë në dashuri me të”.

U ngrita dhe i vura talerin¹⁷ në dorë Ganhenit të gjorë (ajo as më falënderoi), u nisa për te shtëpia e fray Luizë. Hijet e mbrëmjes tashmë po përhapeshin në ajër dhe rripi i ngushtë i qiellit, mbi rrugën e errët, skuqte dritën e muzgut. Unë trokita lehtë në derë; ajo u hap menjëherë. Kalova pragun dhe u ndodha në errësirë të plotë.

- Këtej, - u dëgjua një zë plake. – Po ju prisnim.

Unë bëra nja dy hapa me prekje, një dorë gjithë kocka kapi dorën time

- Ju jeni, fray Luizë? – e pyeta.

Unë, - u përgjigj po ai zë, - unë, djaloshi im i mrekullueshëm.

Plaka më ngjiti prapë sipër, nëpër shkallët e pjerrëta dhe u ndal në sheshin e katit të tretë. Në dritën e dobët, që hynte nga dritareza, pashë fytyrën gjithë rrudha të vejushës së ish-kreut të qytetit. Një buzëqeshje me dinakëri të pështirë ia tërhiqte buzët e varura e ia mblidhte si iriq sytë e vegjël të pashkëlqim. Ajo më tregoi një derë të vogël. Hapa derën me një lëvizje drithëruese të dorës dhe e mbylla pas vetes.

XVI

Në dhomën jo të madhe, ku hyra, mbizotëronte errësira dhe nuk e dallova menjëherë Asjën. E mbështjellë me një shall të gjatë, ajo ishte ulur në karrigen pranë dritares, me kokën të kthyer dhe gati të fshehur,

---

¹⁷ Taler – monedhë e vjetër gjermane prej argjendi.

si një zog i trembur. Merrte frymë shpejt dhe dridhej e tëra. M'u dhimbte sa s'ka më. Iu afrova, por ajo e ktheu kokën edhe më shumë ...

- Anna Nikollajevna, - iu drejtova.

Ajo, papritur u ngrit, desh të më shikonte, por nuk mundej. Unë ia mora dorën, ajo ishte e ftohtë dhe shtrihej si e vdekur mbi pëllëmbën time.

- Isha shtrirë... - nisi Asja të thotë, duke bërë një sforco të buzëqeshte, por buzët e zbehta nuk i bindeshin, - unë desha... Jo, nuk mundem, - foli ajo dhe heshti. Vërtet, zëri i saj ndërpritej në çdo fjalë.

U ula pranë saj.

- Anna Nikollajevna, - përsërita dhe nuk munda të shtoj asnjë fjalë tjetër.

Mbizotëroi heshtja. Unë vazhdoja t'ia shtrëngoja dorën dhe e shikoja pareshtur. Ajo, si më parë, mblidhej, merrte frymë me vështirësi dhe kafshonte lehtas buzën e poshtme, që të mos qante, të mbante lotët e mbledhur në sy... Unë e shikoja: në pozicionin e saj të ndrojtur e të palëvizshëm kishte diçka të pafuqishme dhe prekëse. Të krijohej sikur, nga lodhja, mezi që zvarritur deri te karrigia dhe ashtu ishte plasur mbi të. Zemra më këputej.

- Asja, - mezi u dëgjua zëri im ...

Ajo me ngadalë ngriti sytë drejt meje.... O shikim gruaje të dashuruar, - kush do të të përshkruajë ty? Ata luteshin, ata sy, besonin, pyesnin, jepeshin... Unë nuk i rezistojta dot joshjes së tyre. Një zjarr i lehtë më kaloi nëpër trup si gjilpëra të nxehta; unë u përkula dhe i ngjesha buzët te dora e saj...

U dëgjua një tingull dridhës, si psherëtimë e ndërprerë dhe unë ndjeva në flokë prekjen e dorës së brishtë, që dridhej si gjethe. Ngrita kokën dhe pashë fytyrën e saj. Si ndryshoi papritur! Shprehja e frikës u zhduk prej saj, shikimi u hodh diku larg dhe më bënte për vete, buzët u hapën lehtazi, balli u zverdh si mermer dhe kaçurrelat ranë mbrapa,

sikur i largoi era. Unë harrova çdo gjë, e tërhoqa te vetja. Dora e saj u bind, gjithë trupi i saj u tërhoq menjëherë pas dorës, shalli i ra nga krahët dhe koka iu mbështet ngadalë në gjoksin tim, u mbështet nën buzët e mia të ndezura...

- Jam e juaja ... – pëshpëriti me zë të dobët.

Tanimë duart e mia rrëshqisnin rreth shtatit të saj, por, papritur m'u kujtua Gagini. Kjo ma ndriçoi si vetëtimë mendjen dhe unë u kthjellova.

- Çfarë bëjmë kështu!.. - thirra dhe, me përpëlitse, u tërhoqa mbrapa. – Vëllai juaj... po ai di çdo gjë... Ai e di që unë takohem me ty.

Asja u lëshua në karrige.

- Po, - vazhdova unë, duke u ngritur dhe duke u larguar në cepin tjetër të dhomës. – Vëllai juaj di çdo gjë... Unë duhej t'ia thosha të gjitha...

- Duhej? – foli ajo jo qartë. Me sa duket, ajo nuk po e mblidhte dot veten dhe nuk po arrinte të më kuptonte.

- Po, po, - përsërita i egërsuar dhe për këtë, vetëm ju jeni fajtores, vetëm ju. Pse e nxorët të fshehtë? Kush ju detyroi t'ia thoshit të gjitha vëllait tuaj? Sot ai ishte tek unë dhe ma tregoi bisedën që kishit bërë bashkë. - Unë mundohesha të mos e shikoja Asjën dhe ecja me hapa të mëdhenj nëpër dhomë. – Tani çdo gjë mori fund, çdo gjë, çdo gjë.

Asja desh të ngrihej nga karrigia.

- Mos ikni, - thirra, - mos ikni, ju lutem. Ju keni të bëni me një njeri të ndershëm, po, me një njeri të ndershëm. Por, për atë perëndi, më thoni, çfarë ju turbulloi? Mos vallë, vutë re ndonjë ndryshim tek unë? Nuk mund të fshihesha para vëllait tuaj, kur erdhi sot tek unë.

“Çfarë them kështu?” - mendoja me vete dhe mendimi se unë isha një gënjeshtar i pamoralshëm, se Gagini e dinte për takimin tonë, se çdo gjë ishte shtrembëruar, zbuluar, - këto më kumbonin në kokë.

- Unë nuk e thirra vëllanë, - u dëgjua pëshpëritja e trembur e Asjës, - ai erdhi vetë.

- Shikoni, se çfarë bëtë, - vazhdova. - Tani doni të ikni...

- Po, unë duhet të iki, - foli po aq qetë, - dhe unë prandaj ju thirra këtu, që të përshëndetem me ju.

- Dhe ju mendoni, - ia ktheva, - se do ta kem të lehtë të ndahem me ju?

- Pse, ju, i thatë vëllait? – përsëriste e çoroditur Asja.

- Unë, po ju them, – nuk bëja dot ndryshe. Në qoftë se ju nuk do ta kishit tradhtuar veten...

- Unë u mbylla në dhomën time, - vërejti me naivitet, - nuk e dija, se e zonja e shtëpisë kishte edhe një çelës tjetër...

Ky shfajësim, në gojën e saj, në një çast të tillë, atëherë për pak sa nuk më zemëroi, kurse tani, nuk mund ta kujtoj pa përmallim. O pjellë e varfër, e ndershme, e dëlirë!

- Dhe ja, tani çdo gjë mori fund! – nisa përsëri. – Çdo gjë. Tani duhet të ndahemi. – Unë, vjedhurazi hodha sytë nga Asja... Fytyra e saj skuqej me shpejtësi, ndërsa vet vazhdoja të ecja dhe të flisja si në ethe. – Ju nuk e latë të rritej ndjenjën që kish nisur të piqej, ju vetë e shkatërruat lidhjen tonë, ju nuk kishit besim tek unë, ju dyshuat tek unë...

Kur unë flisja, Asja përkulej gjithnjë e më shumë përpara dhe papritur, ra në gjunjë, vuri kokën mbi duar dhe filloi të qajë me të madhe. Unë iu afrova me të shpejtë, përpiquesha ta ngrija, por ajo nuk jepej. Nuk kam zemër të shoh lot femrash, e humb fare toruan.

- Anna Nikollajevna, Asja, - përsërisja, - ju lutem, ju përgjërohem, për hir të perëndisë, mos qani... – Unë ia mora prapë dorën...

Por, për habinë time të madhe, ajo papritur u ngrit, u sul si rrufe nga dera dhe u zhduk....

Kur, pas pak çastesh, hyri në dhomë fray Luizë, unë vazhdoja të qëndroja në mes të saj si i goditur nga rrufeja. Nuk e kuptoja sesi mund të mbaronte aq shpejt ai takim, për më tepër pa u sqaruar. Si mund të mbaronte, kur nuk i thashë as të qindtën e atyre që doja të thosha, që duhej t'i thosha, kur as vetë nuk e dija si do të zgjidhej...

- Frejlejn iku? – më pyeti fray Luizë, duke i ngritur vetullat e verdha deri te lëmshi fals i kapur me flokët.

I hodha një vështtrim prej të marri dhe dola.

XVII

Me shumë vështirësi dola nga qyteti dhe u lëshova në fushë. Një zemërim, zemërim i tërbuar më gërryente... E mbulova veten me qortime. Si nuk munda ta kuptoj shkakun që e detyroi Asjën të ndërronte vendin e takimit tonë, si nuk e vlerësova se ç'i duhej të vinte te kjo plakë, si nuk e ndalova! Vetëm për vetëm me të, në atë dhomë të mbyllur, pothuajse të pandriçuar mua më mjaftuan forcat, mora guximin ta largoj atë nga vetja, madje edhe ta qortoj... Por, tani fytyrë e saj e trishtuar më ndjek nga pas. Unë i kërkova falje. Kujtimet për atë fytyrë të zbehtë, për ata sy të përлотur dhe të ndrojtur, për flokët e dendur lëshuar në qafën e mënjanuar, për prekjën e lehtë të kokës së saj me gjoksin tim, të gjitha këto më thernin në shpirt. “Jam e juaja...” - më vinte në vesh pëshpërime e saj. “Unë veprova me ndërgjegje”, - bindja veten... Nuk është e vërtetë! A e desha, vallë, një zgjidhje të tillë? A jam, vallë, në gjendje të ndahem prej saj? A mundem, vallë, ta durojë humbjen e saj? “I çmendur! I çmendur!” – përsërisja me egërsi...

Ndërkaq po binte nata. Me hapa të mëdha, u drejtova për te shtëpia ku banonte Asja.

XVIII

Gagini më doli përpara.

- E keni parë motrën? – thirri që nga larg.

- Pse, a nuk është në shtëpi? – e pyeta.

- Jo.

- Nuk është kthyer?

- Jo. Unë e kam fajin, - vazhdonte Gagini, - nuk pata durim: kundër marrëveshjes sonë, shkova te koshëza. Atje nuk ishte, pra ajo nuk erdhi?

- Ajo nuk ishte te kisha.

- Dhe ju nuk e keni parë më atë?

Unë duhej ta pranoja se e kisha parë.

- Ku?

- Te fray Luizë. Jam ndarë me të para një ore, - shtova. – Isha i bindur se u kthye në shtëpi.

-Të presim, - tha Gagini.

Hymë në shtëpi dhe u ulëm karshi njëri-tjetrit. Heshtnim. Të dy ndiehim në siklet. Vazhdimisht këmbenim shikime, hidhnim sytë nga dera, dëgjonim zhurmat. Më në fund Gagini u ngrit.

- Kjo nuk më pëlqen! – thirri ai. – Nuk e kam zemrën e qetë. Ajo do ma marrë shpirtin, për perëndi... shkojmë ta kërkojmë.

Dolëm. Jashtë ishte errur fare.

- Çfarë biseduat me të? – më pyeti Gagini, duke e rrasur kapelën në sy.

- Unë ndenja me të, gjithsej, një pesë minuta, - u përgjigja. – Fola me të siç e lamë bashkë.

- E dini çfarë të bëjmë? – vërejti ai. – Më mirë ndahemi; kështu mund ta ndeshim më shpejt. Sidoqoftë, ejani këtu mbas një ore!

XIX

Unë zbrita nga vreshtat me nxitim dhe u lëshova në qytet. I kalova të gjitha rrugët shpejt, kërkova kudo, madje edhe në dritaret e fray Luizë. U ktheva në Rin dhe vrapova nëpër breg... Më të rrallë, ndeshja silueta femrash, por Asja nuk dukej gjëkund. Tanimë nuk ishte zemërimi që më brente: një frikë e fshehtë më mundonte dhe ndieja jo vetëm frikë... jo, unë ndieja pendim, keqardhjen më përvëluese, dashuri, po, dashurinë më të ëmbël! Përthyeja gishtat, e thërrisja Asjën në mes të errësirës së natës që po afrohej, në fillim me gjysmë zëri, pastaj gjithnjë e më fort. E përsërita njëqind herë, se e dashuroj, betohesha të mos ndahesha kurrë prej saj, do të jepja çdo gjë në botë, që ta mbaja përsëri dorën e saj të ftohtë, ta dëgjoja përsëri zërin e saj të qetë, ta shikoja përsëri para meje... Ajo më ishte aq e afërt, erdhi tek unë me vendosmëri të plotë, me një dliresë të plotë të zemrës dhe ndjenjave, ajo më solli rininë e saj të paprekur... dhe unë nuk e shtrëngova atë në gjoksin tim, unë ia hoqa vetes kënaqësinë për të parë si do të kish lulëzuar fytyra e saj e ëmbël nga gëzimi dhe nga qetësia e kënaqësisë së madhe... Ky mendim më çmendte.

“Ku mund të ketë shkuar, çfarë mund t’i ketë bërë vetes?” - thërrisja me një dëshpërim të pafuqishëm... Një gjë e bardhë rrëshqiti papritur mu në breg të lumit. Unë e dija këtë vend; atje, mbi varrin e një njeriu të mbytur rreth shtatëdhjetë vjet më parë, qëndronte i ngulur përgjysmë në tokë, kryqi prej guri me një mbishkrim të lashtë. Më ngriu

zemra... Vrapova te kryqi: silueta e bardhë u zhduk. Unë thirra: “Asja!” Zëri i egër më trembi edhe mua, por asnjëri nuk u përgjigj...

Vendosa të shkoja për të marr vesh se mos e kish gjetur Gagini.

XX

Duke u ngjitur me të shpejtë nëpër monopatin e vreshtit, pashë dritë në dhomën e Asjes... Kjo më qetësoi disi.

Iu afrova shtëpisë, dera poshtë ishte e mbyllur, kështu që trokita. Dritareza e pandriçuar në katin e poshtëm u hap me kujdes dhe u duk koka e Gaginit.

- E gjetët? – e pyeta.

- U kthye, - m'u përgjigj me pëshpërimë, - është në dhomën e saj dhe po zhvishet. Çdo gjë në rregull.

- Lavdi zotit! – thirra me një hov të patreguar gëzimi. – Lavdi zotit! Tani çdo gjë është për mrekulli. Por, ju e dini, ne duhet edhe të flasim.

- Në herë tjetër, - vërejti ai, duke tërhequr nga vetja xhamin, - një herë tjetër, dhe tani lamtumirë.

- Mirupafshim nesër, - thashë, - nesër çdo gjë do të zgjidhet.

- Lamtumirë, - përsëriti Gagini. Dritarja u mbyll. Unë përpak sa nuk trokita në dritare. Desha t'i thosha Gaginit, se i kërkoj dorën e motrës së tij. Por një mblesë e tillë në një kohë të tillë... “Mirupafshim nesër, - mendova, - nesër unë do të jem i lumtur...”

Nesër unë do të jem i lumtur! Lumturia nuk njeh të nesërme, ajo nuk ka as të djeshme, ajo nuk mban mend të shkuarën, nuk mendon për të ardhmen. Ajo ka të tashme dhe jo një ditë, por një çast.

Nuk mbaj mend sesi mbërrita deri në Z. Nuk ishin këmbët që ecnin, nuk ishte barka që më çonte: mua më ngrinin ca krahë të gjerë, të fuqishëm. Kalova pranë shkurrese ku këndonte bilbili. Qëndrova dhe dëgjova një kohë të gjatë: më dukej sikur i këndonte dashurisë dhe lumturisë sime.

XXI

Kur, të nesërmen në mëngjes, po i afrohesha shtëpizës së njohur, më habiti një gjë: dritaret ishin të gjitha të hapura kat më kat, madje edhe dera ishte e hapur. Disa letra ishin hedhur para pragut. Mbrapa derës u duk shërbyesja me fshesë në dorë.

Iu afrova asaj...

- Ikën! – ma plasi ajo, para se ta pyesja a është në shtëpi Gagini.

- Ikën?.. – përsërita. - Si ikën? Ku?

- Ikën sot në mëngjes, në orën gjashtë dhe nuk thanë se ku.

Prisni, ju, më duket, jeni zoti N.?

- Unë jam z. N.

- Për ju ka një letër te zonja e shtëpisë. – Shërbyesja u ngjiti sipër dhe u kthye me letrën. – Ja, zotëri, urdhëroni.

- Nuk është e mundur... Si kështu?.. – nisa të them.

Shërbyesja më pa thatë dhe nisi të fshijë.

Unë e hapa letrën. Më shkruante Gagini, nga Asja nuk kishte asnjë rresht. Ai e kish filluar letrën me lutjen që të mos i zemërohesha për ikjen e menjëhershme. Kishte besim se, me një gjykim të pjekur, unë do ta mirëkuptoja zgjidhjen e tij. Ai nuk gjente tjetër rrugëdalje nga gjendja e krijuar, e cila mund të bëhej e vështirë dhe e rrezikshme. “Dje në mbrëmje, - shkruante, - kur ne prisnim Asjen, u binda përfundimisht

në domosdoshmërinë e ndarjes. Ka paragjykime që i respektoj; unë e kuptoj, se ju nuk duhet të martoheni me Asjën. Ajo m'i tregoi të gjitha. Për të hir të qetësisë së saj, unë duhet t'u hapë rrugë lutjeve të përsëritura dhe këmbëngulëse të saj". Në fund të letrës ai shprehte keqardhjen, që njohja jonë u ndërpre aq shpejt, më uronte lumturi, më shtrëngonte dorën miqësisht dhe më lutej të mos përpiqem t'i gjej.

"Çfarë paragjykimesh? – thirra, sikur ai të mund të më dëgjonte. – Ç'janë këto dokrra? Kush ia dha të drejtën të ma rrëmbejë mua..." Vura duart në kokë...

Shërbyesja nisi ta thërrasë me zë të lartë zonjën e shtëpisë: frika e saj më solli në vete. Në kokë më shkrepri një mendim: t'i gjeja, me çdo kusht t'i gjeja. Të merrja një goditje të tillë, të pranoja një zgjidhje si kjo, ishte e pamundur. Nga zonja e shtëpisë, mësova se në orën gjashtë të mëngjesit, hipën në vapor dhe lundruan poshtë nëpër Rin. U nisa për në agjenci dhe atje më informuan se biletat i kishin blerë deri në Këln. Shkova në shtëpi të bëja valixhet gati dhe të nisesha me vaporin e parë, mbas tyre. M'u desh të kaloja pranë shtëpisë së fray Luizë... Kur dëgjova se po më thërriste dikush. Ngrita kokën dhe pashë te dritarja e dhomës, ku para një dite isha takuar me Asjën, vejushën e ish-kreut të qytetit. Ajo buzëqeshte me atë qeshjen e saj të pështirosur dhe më thërriste. U ktheva dhe vazhdova rrugën, por ajo më thirri përsëri dhe më tha se kishte diçka për mua. Këto fjalë më bënë të ndalem dhe të futem në shtëpinë e saj. Nuk di ta shpjegoj se çfarë ndjeva, kur pashë përsëri atë dhomëzës...

- Në të vërtetë, - nisi të flasë plaka, duke më treguar pusullën e vogël, - unë duhej t'jua jepja këtë, vetëm në rast se ju do të vinit vetë tek unë, por ju jeni një djalë i shkëlqyer. Merreni!

Unë e mora pusullën.

Në një copë të vogël letre ishin shkruar me laps nxitimthi, këto fjalë:

“Lamtumirë, ne nuk do të shihemi më. Nuk largohem nga krenaria, jo, nuk kam si të bëj ndryshe. Dje, kur unë qaja para jush, po të më thoshit një fjalë, një fjalë të vetme, do të rrija. Ju nuk e bëtë këtë. Si duket, është më mirë kështu... Lamtumirë përgjithmonë!”

Një fjalë... O, unë i çmenduri! Këtë fjalë... me lot në sy e përsërita dje, e hodha kot në erë, e përsërita midis fushave të shkreta, por nuk ia thashë këtë fjalë asaj, nuk i thashë se unë e dashuroja ... Unë, madje as që nuk mundesha ta shqiptoja këtë fjalë. Kur u takova me të, në atë dhomë fatale, ende nuk isha i qartë me ndjenjat e mia të dashurisë, madje ajo nuk u zgjua as atëherë, kur isha ulur me vëllanë e saj në një heshtje të pakuptimtë dhe të mundimshme... Ajo shpërtheu me një forcë të papërmbajtur vetëm disa çaste më vonë, kur, i trembur se mos ndodhte ndonjë e keqe, unë nisa ta kërkoj dhe ta thërras, por ishte tepër vonë. “Po kjo është e pamundur!” – domethënë; nuk e di nëse është e mundur, - di që kjo është e vërtetë. Asja nuk do të kishte ikur, nëse brenda saj do të ishte pak lozonjare dhe, nëse gjendja e saj, nuk do të ishte e shtirur. Ajo nuk mundi ta përballojë atë që çdokush tjetër do ta kalonte. Këtë unë nuk e kuptova. Shpirti dashakeqës ma ngriu në buzë mendimin, nuk më la të pranoja hapur në takimin e fundit me Gaginin para dritares së errësuar dhe, fija e fundit pas së cilës ende mund të kapesha, më rrëshqiti nga duart.

Po atë ditë u ktheva me valixhen me rroba në qytetin L. dhe lundrova për në Këln. Më kujtohet se vaporit po nisej dhe unë me mendje po ndahesha me këto rrugë, me të gjitha këto vende, që nuk do të mund t'i harroja kurrë. – Më zunë sytë Ganhenin. Ajo ishte ulur në stolin afër bregut. Fytyrën e kishte të zbehtë, por jo të mërzhitur; një djalë i ri i pashëm qëndronte pranë saj dhe, duke qeshur, dukej se po i tregonte diçka; kurse në anën tjetër të Rinit madona ime e vogël, po ashtu e trishtë shikonte përmes blerimit të errët të frashrit.

XXII

Në Këln unë rashë në gjurmët e Gaginëve: mësova, se ata kishin shkuar në Londër dhe u nisa menjëherë pas tyre, por në Londër gjithë kërkimet e mia shkuan kot. Për shumë kohë nuk doja ta pranoja këtë fakt, vazhdoja të ngulmoja, por, së fundmi, u binda duhej të hiqja dorë nga shpresa se do ti takoja një ditë.

Dhe nuk i pashë më ata, nuk e pashë Asjën. Lajme të pasakta vinin deri tek unë për të, por ajo për mua u zhduk përgjithmonë. Madje, nuk di në është gjallë apo jo. Një herë, mbas disa vjetësh, unë shkarazi pashë jashtë shtetit, në një vagon të hekurudhës, një grua, fytyra e së cilës më solli ndërmend gjallërisht tipare të paharruara... por, siç duket, isha gënjyer nga një ngjashmëri e rastit. Asja mbeti në kujtesën time po ajo vajzë e vogël, siç e kisha njohur në kohën më të mirë të jetës sime, ashtu siç e pashë për herë të fundit, të përkulur në mbështetësen e karriges së ulët prej druri.

Po, duhet ta pranoj se trishtimi im për të, nuk zgjati shumë kohë: madje zbulova se fati e zgjidhi mirë që nuk na bashkoi mua me Asjën; unë ngushëllohesha me mendimin se, me sa duket, nuk do të isha i lumtur me një grua të tillë. Atëherë unë isha i ri dhe e ardhmja, kjo e ardhme e shkurtër, e shpejtë, më dukej e paanë. A mund të përsëritet vallë, ajo që shkoi, mendoja, akoma më mirë, akoma më bukur?.. Unë njoha gra të tjera, - por ndjenja që zgjoi tek unë Asja, ajo ndjenjë përvëluese, e ëmbël, ndjenjë e thellë, nuk u përsërit më. Jo! Nuk u gjenden sy si ata, që dikur drejtoheshin me dashuri tek unë, për asnjë zemër të ngjeshur në gjoksin tim, nuk rrahu më zemra ime me aq dridhje të gëzuara dhe të ëmbla! I dënuar me vetminë e një beqari pa familje, po jetoj vitet e fundit të mërzitshme, por unë i ruaj si të shenjta pusullat e saj dhe lulen e tharë të barbarozës, atë lule që dikur ma hodhi

mua nga dritarja. Lulja ende përhap erëxim të lehtë, por dora që ma dha, ajo dorë, të cilën vetëm një herë munda ta mbështes te buzët e mia, ndoshta ka kohë që kalbet në varr... Po unë vetë, çfarë ndodhi me mua? Çfarë mbeti nga unë, nga ato ditë të lumturuara dhe me andralla, nga ato shpresa dhe aspirata me flatra? Kështu, një fije e njomë bari, duke avulluar ngadalë, i përjeton të gjitha gëzimet dhe të gjitha hidhërimet, pra, e jeton edhe vetë njeriun.

Viti 1857

KUR LEXON TURGENIEVIN

Ivan S. Turgeniev, shkrimtar i madh rus i shekullit XIX. Lindi në Oriol (krahinë ruse) në vitin 1818 dhe vdiq në Bugival të Francës në 1883. Jeta e shkrimtarit ka qenë mjaft e trazuar, një diagramë rrëshqitëse me ngritje e zbritje, me ngjarje që i lanë mbresa të trishtuara, duke ruajtur në vete një lloj hedonizmi për ta shijuar atë.

Është autor i dhjetra veprave si: "Senilia" (1878), "Dy miq", romanin "Etër e bij" (1862), novelën "Dashuria e parë" (1869) etj. Novelat "Ngadhëniim i dashurisë" dhe "510" botohen për herë të parë, dhe me to plotësohet më tej në shqip tabloja e shkrimtarit të dashur dhe të njohur, i cili i përket jo vetëm vendit të tij, por edhe njerëzimit.

Novelën "Asja" e kam lexuar vite më parë, kur kisha moshën e saj. Atëherë njohuritë gjuhësore nuk mjaftonin të shijoja gjuhën e pastër, bukurinë e shprehjes së ndjenjave që rrjedhin si ujërat pranverore, të njihja Turgenievin, psikologun e thellë, stilistin e përkryer dhe, mbi të gjitha, shkrimtarin që iu dha me mish e me shpirt vendit të tij.

Duke e përkthyer, pata një ndjesi ndryshe nga ajo e viteve të rinisë, kur natyra e Asjes, më dukej tepër e papërmbajtur, çapkëne, e hedhur, ndoshta, ngaqë unë kisha tjetër natyrë. Kërkoja të gjeja veten në imazhin e saj. Si duket, në moshën të ndryshme të jetës, kur rilexon një vepër, njeriu merr përshtypje dhe emocione të reja, zbulon vlera të pa vëna re më parë, jep vlerësime të tjera.

Një vit më vonë nga dalja në dritë e novelës "Asja" (1858), Turgenievi i shkruante L. Tolstojt "Unë e shkruaja novelën me shumë gati me lot në sy". Kështu më ndodhi edhe mua me këtë novelë. Unë përktheja dhe vuaja shpirtërisht për Asjen. Asja, vajzë çapkëne, e ndrojtur, por e çiltër, e drejtë, dikur e parë me sy tjetër nga unë, më

ngjasoi me shumë vajza të sotme, që kanë po atë fat në dashuri. Tani ajo qëndron më lart, dashuria e saj fiton mbi frikën, pavendosmërinë, mefshtësinë shpirtërore të z. N.

Të dyja novelat janë liriko-psikologjike, me shpërthime hovesh shpirtërore, me zbulime ndjenjash të singerta, krahasime me natyrën, me vërshime të ujërave pranverore. Novela "Ngadhënjim i dashurisë" mbyllet kështu: Valeria nuk ka dyshim që e dashuron Mucion, ai e ka pushtuar gjithë zemrën e saj. Një ditë, ulur para organos, gishtat rrëshqasin mbi tastierë dhe, jashtë dëshirës së saj, përhapet kënga e një dashurie ngadhënjyese. Valeria për herë parë ndjen diçka të re që po i lindte në shpirt. Ç'ishte kjo?

Turgenievi me qëllim e lë të papërfunduar ...

Përkthyesja